Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 181 (9555) | Суббота август 3, 1974 чыл | 1925 чылда үнделгеттинген. | Өртээ 2 көп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ-ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КАА-ХЕМЧИЛЕРНИ ДЕТКИП ТУРАР

Ыраккы Мөнгүн-Тайгадан медээлеп турары болуп, Каа-Хем районнуң колхозчуларының, совхозтар ажылчыларының болгаш көдээ ажыл-агый специалистериниң республиканың ажыл-агыйларының бүгү ажылыштыларынга кыйгырыын ол районнуң ажылчы чоннары таныжып, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга боттуг ажыл-биле харыылаар деп шиитпирлээннер.

Мугур-Аксы суурнуң болгаш «Малчын» колхозтуң товунуң чурттакчылары мал чемниң белеткелинге дузалаар шеф ажылдарын чорутканнар.

Ийи хүн иштинде олар ниитизи-биле 12 тонна булук-бүрүну, дөрт тонна сигенни белеткеп бергеннер.

Ол ажылга районнуң тудуг-септелге участогунуң, харылзаа белдириниң, райкүүскомнуң, сан килдизиниң коллективтери идепкейлиг киришкеннер.

* * *

Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери малга быжыг чем-суурну тургузар дээш каа-хемчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарыштыг улам күштелиирге берген.

Июль 31-ге чедир районда ниитизи-биле 1518 тонна сиген белеткеттинген азы планның 7,9 хуузу күүсеттингеен.

Колхоз, совхозтар аразында чарыштың мурнуку одуруунда «УТКА 25 чылы» совхоз чоруп, 478 тонна сигенни белеткеп, планның 17,5 хуузун күүсеттип алган. «Улуг-Хая» совхоз 435 тоннаны сараатталаш, ийнги черде чоруп турар. Сиген белеткелиниң талазы-биле Жданов аттыг совхоз, «Х Улуг хурал» колхоз хожудан турарлар.

Будук-бүрүнү улуг-хемчилер 684 тоннаны белеткээн. Ол талазы-биле «УТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхозтарының көргүзүглери эки.

Сигенни кестирери-биле бөлдүрериниң аразында уяктелиишкин ук районда улуг болуп турар деп, район комиссиязы айыткан, тодаргайларга, кестинген 3277 га сигеннің ам-даа 1152 гектары белдүүмзээн. «Х Улуг хурал» колхоз кестинген 247 га сигеннің чүгле 40 галын бөлүп алган.

* * *

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш республикага социалистиг чарыштың эгелекчилери болган каа-хемчилерни кыйгырыынга база ону деткээн СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң докладынга харыы кылдыр ажыл-иш Бай-Тайга районда калбарган.

Районнуң ажыл-агыйлар аразында чарыжынга «Бай-Тал» совхоз мурнап, соолгу он хонукта 220 тонна сиген белеткээр турган, 281 тонна чедирген азы онаалданы 127,7 хуу күүсеткен.

Сигенчи бригадалар аразында чарышка «Бай-Тал» совхозтуң Салчак Даларооның баштаткан бода мал бригадазы эң дээре түннелди көргүзүп. 78 тонна сиген белеткээ чыл планының 44 тонназын күүсеткен алган.

Тус-тус малчыннарның өг-бүлелери боттарының күжү-биле мал чемин белеткээриниң онаалдаларын база алгылаан. «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Эреге Серин-оол 10 тонна сигеннің белеткээр хүлээлгезин ам 13 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

ТИИЛЕКЧИГЕ ШАҢНАЛ

ЧАДААНА. (Телефон-биле). СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу болган райкүүском мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыштың түүнелин чугаалажып көрген.

Эрткен айның сөөлгү он хонуунда «Октябрь 30 чылы» колхоз, «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтар ниитиниң малынга четчир саңныг чемнерин белеткээр ажылды шалыпкын чоруда бергенин эки деп демдеглээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы сиген белеткелинче ажылды чонну калбаа-биле хаара түткан. Сөөлгү он хонукта, мурнукузунга бодаарга, сиген кезилдезиниң темпизин ында 47 хуу бедиткен. Ынчаалаш ажыл-агый 1.130 тонна сигенни белеткээр турган, 299 тоннаны сараатталан. Бо колхозка партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун акша шаннады-биле кады тыпсырын СЭКП райкомунуң бюрозу база райкүүском шиитпирлээн.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбыры (эргелекчизи О. Дүдераа), «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбыры (эргелекчизи М. Тадар-оол), «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбыры (эргелекчизи В. Тойлуг-оол) мал чемнерин белеткээрин организастыг чорудуп турарын база айыткан.

Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери, «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның дирекциялары чугула кампания — мал чемниң белеткелин чепес чорудуп турарын демдеглээн, ажылды кыска хүүсаала эмиждип чорударын партия организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дааскан.

М. СЕВЕН.

«ШЫННЫҢ» хорр.

БИРГИ ЧЕРДЕ

Людмила Корниенко «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү болбаазырадыр фабриказында үүрмектеп сорттаар комплекстиг таарыштырыкчызы. Людмила борта 7 чыл мурнунда ажылдап чедип келген. Ажылдавышаан турган-да, Кызылдың политехникумунуң Ак-Довуракта салбырын бот-өөредилге-биле доозуп ав, бедик мергежилдиг специалист апарган.

Оон дең-дескі ажылдаарындан фабрикага руданы болбаазырадырының технологиязы хамааржыр. Чылдың баштайгы чартыында Л. Корниенконуң ажылдап турары М. И. Максимованың эвлчээ фабриканың эвлчеглер аразында социалистиг чарыжынга бирги черни алган. Ук коллектив эргген июльда бала чедиишкиниг ажылдаан.

ЧУРУКТА: таарыштырыкчы Л. КОРНИЕНКО.
В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

САРААТТАР БЕЛЕН

№ 1 хойжу бригаданың малчынызры сиген белеткелинче организастыг киргеннер. Саа-Хөө Кызыл-оолдуң удуртказан звенозу амгы үеде Межегейниң Борбак-Арыгда 8 сараатты тургускан, 40 тонна сигенни колхозунга дужааганнар.

С. Кызыл-оол боду аът машинаазы-биле сиген кезер үүлүүн 150—170 хуу күүсеп келген. Хойжулар О. Орлов, Г. Ким-оол, К. Маадыр, О. Дүгер-оол, Г. Кулакоз олар боттарының өг-бүлелериже ургулары-биле дырбаан-биле сигенни белбүүнаан, хөнзөннеп, сараттарны тургузып, боттарының алган хүлээлгезин ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Эрес-оол БАЙЫСЛАН.

Танды районда «Коммунизмниң хереги» колхоз.

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИ ЧАА ЧАДАДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязы

Амгы үеде ниитилел хөгжүдезиниң темпилери, чурттуг коммунизмче бурунгаарлаашкынының темпилери культураның эртемниң, өөредилгениң хөгжүлдезиниден улам улуу-биле хамааржып турар апарган. Коммунистиг партия, Совет күрүне ленинча чагыларны удуртулга болдурбушаан, улус өөредилгезиниң системазын болбаазырацгайжыдарыңче улуг кичээнгейин доктаамал салып турар. Бүгү совет улусту делегейде эң-не эртем-билиглиг улус деп дидими-биле адап болур.

«Бистің ниитилелдің хөгжүдезиниң амгы үе-чадазы болза ажылчыларның ниити билиг болгаш профессионал дөңнелин белдиринің, эртем-техниктиг интеллигенциязы белеткээриниң бүгү системазын болбаазырангайжыдарының сорулгаларын ооза өөр келген айтырыг болдуруп турар—деп эш Л. И. Брежнев Украин ССР-ге Улустарның Найыралы ордении тыскын турган чугаазында демдеглээн. — Бо деректи партияның XXIV съездизи харын-на ынчаар көрүп, улус өөредилгезиниң бүгү системазын улам ыңай болбаазырацгайжыдарының сорулгазын салган, ацаа бүгү-ниитиниң ыяап-ла он чыл өөредилгезиче шилчиишкүнүн доозары-даа, дээди школаның болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң ажылын улуу-биле эжижидери-даа хамааржыр».

Совет Россияга бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиишкинин доозары—РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески ыыжының чедиги сессиязының чугаалажын көрүп турар хол айтырыгларының бирээзи. Сессия болдунуң ажылын август 1-де Москвага Кремльдің Улуг ордузунга эгелээн. Ацаа депутаттар—Россия Федерациязының бүгү автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының төлөөлекчилери чыглып келген.

Эштер **Ю. В. Андропов, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцов** оларны депутаттар болгаш алдылар чыдыы-биле уткаанар.

Сессияны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **В. А. Котельников** ажыткан.

Республиканың Дээди Совединиң депутады, мөчээ И. К. Потаповтуң турскаалын чыыланнар бут кыргыга туруп өөлаанар.

Сессияның хүн айтырыын бадылаан:

1. РСФСР-ге бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиишкинин доозар талазы-биле хемчеглер дугайы.

2. РСФСР-ниң улус өөредилгезиниң дугайында хоойлу толевилелиниң дугайы.

3. РСФСР-ниң күрүне потарадының дугайында хоойлу толевилелиниң дугайы.

4. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайы.

РСФСР-ге бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиишкинин доозарының талазы-биле хемчеглерниң дугайында илеткелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **В. И. Кочемасов** кылган.

Коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери-биле, совет ниитилелдің улам ыңайгы хөгжүлдезиниң сорук киришкиниг перспективаалары-биле болдунган бистің улузувустың бедик политиктиг болгаш хүн-ажылчы идепкейинің байдалында РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязы эртип турар-дыр деп, ол чугаалаан, ол чедиишкиннериниң болгаш перспективаларының дугайын Москваның Бауман соңгулда округунуң соңгукчалары-биле ужуражыышкынга бодунуң кайгамчыктыг чугаазында СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев чайынаанчаа-биле чугаалаан болгай.

Коммунистиң болгаш партия кежигүү эвестериниң блогунуң кандидаттарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиче бир үн-биле соңгааны, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының бирги сессиязы Коммунистиг партияның болгаш совет улустың бузулбас чаңгыс эптиин, совет демократияның тилелгезин, СЭКП Төп Комитединиң, оон Политбюрозунуң болгаш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң чүткүлүү-биле болгаш чайгылыш чогу-биле амыдыралга боттандырып турары бистің партияның ниитики болгаш даштыкы политиказын совет кижилериниң өөн-биле чүүлдүзүнүп көрүп турарын бүгү делегейниң мурнунга чайынаанчаа-биле көргүскен.

Совет улус коммунистиг тургузуушкунуң бүгү-ле участокторында сорук киришкиниг ажылдан, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг ниитиирлерин алдарлыы-биле күүседип турар. Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйының ниити чедиишкиниге Россия Федерациязы чугула салыышкынны киирип турар дээрзин илеткелчи демдеглээн. Республиканың үлет-бүрүнүң ажылдакчылары июньның 27-ге чедир продукциянны саарарының ниити хемчээлиниң болгаш кылыгларының эң чугула хевирлерин бүдүрер талазы-биле чартык чыл планын күүседип доозупкан. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери мал ажылының кол продуктуларын күрүнете салар талазы-биле улус ажыл-агый планын чедиишкиниг күүсеткен. Бүдүрүлге, чуртталга-коммунал болгаш культура тудуушкунунуң калбак программазын боттандырган.

Совет культураны болгаш улус өөредилгезин хогжүдер талазы-биле чедиишкиннер чугаажок улуг. Россия Федерациязында бо өөредилге чылында ниити билиг школаларына 24255 муң кижи, профессионал-техниктиг училищелерге 1388 муң, ортумак тускай өөредилге черлерине 2655 муң, университеттерге болгаш институттарга 2700 муң ажыг кижи өөренип турган. Оон аңгыда, барык 15 миллион кижи чаа профессияларга өөренип турар болгаш боттарының мергежилдерин курстарга, бүдүрүлгеге белдиип ап турарлар. Ынчаалаш Россия Федерациязында үшкү кижи бүрүзү-ле өөренип турар-дыр.

Ында бистің ниитилелдің хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар мөзүзү илергейлеттинип турар. Эш Л. И. Брежневтиң чугаалааны-биле алырга: «Амгы үеде ниитилел хөгжүлдезиниң темпизи, коммунизмче бистің бурунгаарлаашкынны ыыстың темпизи ниитилелдің интеллектуалдыг күүзүнден, культурадан, эртемнің, өөредилгениң хөгжүлдезиниден улам-на көскүү-биле хамааржып турар апаргаа».

СЭКП-ниң XXIV съездизи бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиирин дооскан турарын тоску беш чылдың чыдыышкын талазы-биле ол сорулгазы деп айткан. Ол болза чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң хереглелдери-биле, бистің үеэнче боон турар эртем-техниктиг улут революция-биле холбашкан деп, илеткелчи демдеглээн.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиириниң эргежок чугула бүгү белеткелдери бистің чурттувуста тургустунган. Ниити, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болган дээди өөредилгениң улам хөгжүдүп сайыырацгайжыдар, өөредилге черлериниң материалдыг базазын бижиглаар талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аяган хемчеглери чыдыышкынның совет системазының ажыл-чорудулгазында, школаларының, бүгү хевирдиг өөредилге черлериниң ажылын эжижидериниг чаагай салдарлыг болган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларының улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулга үндезиннери» бадылаан. Сайзырацгай социалистиг ниитилелге улус өөредилгезин тургузарының хол принциптерин ол үндезиннерде хоойлужудуп айткан, өзүп олурар салгалды коммунистиг өзү-биле кижизиериниң дугайында Лениниң идеяларын боттандырарына бистің чурттувустың шеңнеп алган, эң арбын дуржулгазын ында ниитижидип түүнээн.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели, чер-чер Советтери, улус чыдыышкынының, ортумак тускай болган профессионал-техниктиг өөредилгениң органнары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, оон соонда партияның Төп Комитединиң, Совет назактың үндүрген доктаалдарын күүседип турган, бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиирин доозар талазы-биле организакчы улуг ажылды кылган деп, оратор демдеглээн.

Россия Федерациязына тоску беш чылдың үш чылының дургузунда чыдыышкынның системазын улам хөгжүдериниг, бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиириниг тодаргай чедиишкиннер чедип алдынган. Сески классты доосхан соонда ортумак эртем чедип алырын уламчылап турар ашыктарның саны көвүдеп турар. 1973 чылда чүүл-бүрү хевирлиг ортумак өөредилге черлериге хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге-биле өөренир ниити эртем школаларының сески класстарын доосканнарының 87 хуузун хүлээп алган. Оларның саны 1970 чылдаазындан 13 хуу ажыг болган. Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарына хол рольдуг ниити эртем школаларының тоску класстарына 1 млн. 1835 муң кижи; ортумак профессионал-техниктиг училищелерге—177 муң; ортумак тускай өөредилге черлериге—297 муң кижи кирген.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже бүрүй шилчиирин 1974—1975 чылдарда доозарының баштайгы белеткелдери Россия Федерациязында хөрек кырында бар деп чүвени ажылштин түүнелдери хереглеп турар. Улуг болгаш үнсе-сорулгалыг ажылды чорударын, чамдык школаларының, профессионал-техниктиг училищелерниң болгаш техникумнарының ажыл-чорудулгазында ам-даа бар боон турар улуг четпестерин чайладырын чер-чер Советтериниң, улус өөредилгезиниң бүгү звеноларының удуртукчуларындан, башкылар коллективтериниң ол негээр.

Илеткелчи оон ыңай кадаалаа өөредилге айтырыгларын тодаргайлап чугаалаан. Оон демдеглээнзи болза ол айтырыгларны чедиишкиниг ниитпирлээри Россия Федерациязында бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарын баш бурунгаар магадылаа бээр. Ортумак эртем бээр өөредилге черлериниң саны кадаа черлерге сөөлгү чылдар дургузуунда көвүдээн, ынчангаш оларда өөренирилериниң саны өскендее бол, кылдыңган ажылга ооңургаан болбас бис.

«Көдээ черлериниң ниити эртем школаларының ажылдаар байдалын улам эжижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладынга тургустунган турар сорулгаларны боттандырар талазы-биле парын ажылды хүн бүрүде чорудары Россия Федерациязының министерстволарындан, ведомстволарындан, чер-чер Советтериниң күүскомнарындан негеттиинин турар. Ацаа көдээ школаларның системазын чаартыры, хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге-биле өөренир ниити эртем школаларының 9-ку классларына, көдээ ортумак профессионал-техниктиг училищелерге болгаш техникумнарга көдээ ашыктарын хүлээп алырын оранчок көвүдедири, өөренирилерни көдээге ажылдаарынга белеткээри чижектиг чугула айтырыглар база хамааржыр.

Ажылдан турар аныяктарның кежээки, эвлчеглиг, бот-өөредилге-биле өөренир школаларынче эң оваарымчалыг кичээнгей салыры негеттиинин турар. Оларда 2 млн 150 муң кижи өөренип турар.

Бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткээринге ортумак профессионал-техниктиг училищелер улам улуг улуг-хууну киирип турар. Профессионалдыг калбак эртем-билиглиг, мергежилдиг, амгы үениң бүдүрүлгезиниң политехниктиг үндезиннерин ханы билип алган болгаш эң чаа машиналарны, технология арганларын шалыпкын шиңгээдип ап шыдаар арганлыг болган мөзү-шынарлыг, чаа бүдүрүлге ажылдакчызын хамыктың мурнунда чогум-на олар белеткээр сорулгалыг.

Сайзырангай социализм үеэнде ортумак эртемни бүгү аныяктарның чедип алырын хандырары коммунистиг ниитилелдің аныяк тургузуушкунуң мөзү-шынарын хевирлээриниң эң чугула чепсээ болур. Кижиниң чүүлде эртем ёзугаар билиглерлиг болдурары-биле чергелештир, ону идея талазы-биле дадыктырар, ажыл-иш кылырының ниитилел сорулгаларынга хамаарышкан ханы билиглерин бээр өөредилге долу үнелиг болган туруп болур деп, депутат демдеглээн.

Илеткелчи амгы үеде өөредилге-кижизидилге ажылын чорударының улегерин көргүзүп турар элээн хой өөредилге черлериниң ажылын чугаалаан.

(Уланчызы 3-ку арында).

ЧУРУКЧУЛАР СЪЕЗДИЗИ

Тыва АССР-ниң чурукчуларының III-ку съездизи дүүн Кызылга Политиктиг чыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Чурукчулар эвилелиниң болгаш оон баштаар чериниң кылып чорутkан ажылының болгаш моон соңгаарны сорулгаларының дугайында илеткелди Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы С. К. Лаузы кылган.

Съездиге ССРЭ-ниң чурулга фондузунуң директору О. Ю. Смирнов, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң секретарының дузалакчызы И. Б. Барто, Тыва АССР-ниң культура министри М. С. Хомушку, чурукчулар Ю. Г. Курский, И. Ч. Салчак, В. Ф. Демин болгаш оскелер-даа санал берип, чүве чугаалаан, чурукчуларны чогаадыкчы ажылынга анализти берип, совет улустуң хүн бүрү ажыл, амыдыралын чуруп көргүзеринге, чоннуң эстетиктиг кижизидилгезинге чурукчуларның салдарының улгатканын демдеглээн.

Съезд чурукчуларның мурнунга моон соңгааргы чугула сорулгаларны салып, бедик утка-шынарлыг, үениң негелделеринге дүгжүп турар ажылдарны тургузуп, чогаадыкчы чорукту улам сайзырацгайжыдарын айыткан.

Тыва АССР-ниң чурукчуларының III съездизи Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын соңгаан. Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазынга С. К. Лаузыны соңгаан.

«Салют-3» ужутпушаан

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП ЧЕР. (СЭТА). Бо чылдың июнь 25-те чер чоогунун орбиталыынче салып үндүрген орбитаның «Салют-3» деп эртем станциязы августун бирде Москваныы-биле 10 шак чедип турал, Черни 600-ку катап долганган. Космос корабли «Союз-14»-биле кады дуржулгаларны кылган соонда «Салют-3» автоматтыг арга-биле ажылдаарын үргүлчүлевишаан. Орбитаның хемчээлдери мындыг боон турар:

— Чер кырындан эң бедип, ыраары (апогеяга) 286 километр;

— Чер кырында эң чоок, кудулаары (перигеяга) 264 километр;

— орбитаның ийлениишкини 51,6 градус;

— долганырының үеи 89,8 минута.

Телехемчээшкиннериниң түүнелдерин ёзугаар алырга, станцияда бүгү системалар төгүмчалыг ажылдап турар. Ортодчигештерде температура цельсийниң-биле кадар 21 градус, базыышкын моңгүй суглуг көргүзүкчүнүү-биле 846 миллиметр.

Башкарылга-саналга төвү көөп турар медээлерни ажылдап, кылып турар.

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Июль 31-де РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган, 1974 чылдың бирги чартыында Россия Федерациязының улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң түүнелдерин көрген.

СЭКП ТК-ниң декабрь (1973 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле алдынган хемчеглериң база беш чылдың дөртү, тодарадыкчы чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган социалистиг чарыштың түүнелинде Күрүне планының онаалдаларының хөй нуруузу күүсеттингеен болгаш Россия Федерациязының экономиказының бүгү адырларын улам ыңай хөгжүдерин болгаш чоннуң амыдыралының дөңнелин белдиирин хандырган.

Сайгарылганың ниити хемчээлинің талазы-биле болгаш продукциязың эң чугула хевирлериниң хой нуруузун бүдүрер талазы-биле бирги чартык чылдың планы үлетпүрге ажыр күүсеттингеен. Пландаа дашкаар продукцияны сайгарар талазы-биле чыл планыры база ажыр күүсеттингеен. Эрткен чылдың бирги чартынына дөңнээргe үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң немей өөлдезин чыл планында көрдүнгеен 7 хуунуң орнунга 8,1 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чыл планында 6,1 хуунуң орнунга 7 хуу улгаткан. Үлетпүр продукциязының немей өөлдезиниң 86 хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле алдынган болгаш ол чорук чыл хүлээлгелериниң дөңнелинге дүгжүп турар.

Үлетпүр продукциязын немей бүдүрер талазы-биле 1974 чылга бүдүрүлгелер коллективтериниң алган социалистиг хүлээлгелери чедиишкиниг күүсеттинин турар.

1974 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам өстүрерин хандырар, оон ажыктыын бедилер дээш көдээ ажыл-агый талазынга улуг ажыл кылдынган. 1974 чылдың дужуулуге Россия Федерациязында 125,8 миллион гектар тарааны, оон иштинде чазын чажар культураларны 95 миллион гектарын тараан. Кызыл-тас, чинге-тараа, рис, чемижин алыр кукуруза, чигир свеклазы, тарымал тоорук тарыыр план ажыр күүсеттинген.

Ынчалаажок 1974 чылдың бирги чартынында улус ажыл-агый планын боттандырарынга улуг четпестер база турган. Продукция сайгарарының талазы-биле бирги чартык чылга доктаатталган планнарны бүдүрүлгериниң 11 хуузу күүсеттинген. Өзүлдениң дыка улуг курлавырлары бар турбуже, продукцияның чамдык чугула хевирлерин, оон иштинде улустуң хереглел барааннарын бүдүрериниң планын чедир күүсеттинген. Министерстволар болгаш ведомстволар, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының Совегтериниң крайлар болгаш областар күүскомнары бүдүрүүшкүнүн өзүлдеериниң темпилерин болгаш оон ажыктын бедилериниң, үндүрүп турар продукцияның шынарын бедилериниң немелде курлавырларын дилеп тывар талазы-биле ажылды ам-даа долу хемчээлге чорутпайын турар.

Бирги чартык чылдың планы күүселдезиниң түүнелерин көөрүп, хуралга болган шүүмчүлелдерни болгаш санаалдарны чугаалажырын, эрткен үеде план күүселдезиниге турган четпестерин чайладырының хемчеглерин ажылдан кылырын болгаш боттандырарын, оон-биле кады бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының план күүселдезиниге күрүненің сагыага-чурумун бедиириче, 1974 чылдың ажыглалга кирер объектилерин ажыглалга киирериче, бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын эжижидериче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиириче, чигзэтти, материалдарны болгаш одаар күүлү камнаарыыче, продукцияның шынарын бүгү хемчет-биле бедиириче, чуртталга, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура объектилерин тударының планнарын чугаажок күүселдириче — онза кичээнгейин салыры РСФСР-ның министрлериниге, ведомстволарының удуртукчуларынга, автономнуг республикаларын Министрлер Чөвүлелдериниге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга, Москва болгаш Ленинград хооркүүскомнарынга РСФСР-ның Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Хереглелдиг чонга ажок негелделиг барааннарын немей бүдүрер талазы-биле доктаатталган онаалдаларны канчаар күүседин турарын көөрүп, ынанчаш материал-техниктиг курлавырның ниитики артык-шылдарының күсели-биле 1974 чылдың нинги чартынында чонга барааннар бүдүрерин улам ковүдедириниң аргаларын дилеп тывар, оларның шынарын эжижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчегларни алырын РСФСР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, Москва болгаш Ленинград хооркүүскомнарынга дааскан.

Көдээ ажыл-агый культураларын чидириг чокка, ой-шаанда ажаан алырын хандырарыыче, тараанны бүрүн кадагалаарыыче, үрезиннерин уруп алырыыче, көдээ ажыл-агый продукциязын садын алырыыче, мал чемнерниң белеткелинче оиза кичээнгейин салыр ужуруг.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында тоску беш чылдың тодарадыкчы чылы—1974 чылдың улус ажыл-агый планын күүседири-биле холбаалыг өске-даа чамдык айтырыглар талазы-биле айтышкынчарны база берип, 1975 чылдың болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директивалаларынга дүүштүр ниитизи-биле беш чылдың онаалдаларын боттандырарын хандырар талазы-биле сорулгалар салынган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралының ажылынга автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, крайкүүскомнарның болгаш облкүүскомнарның даргалары, чамдык эвилел министерстволарының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга үүне чугаалаан.

БИСТИҢ БАЗЫМНАРЫВЫС

Совет Тыванын .30 чылынга уткуштур

ССРЭ-ниң хөй национаалыг, найыралдыг өг-бүлезиниң состанынга Тыванын эки турабиле киргениниң 30 чыл ою хүн келгеи түүм-на чоокшулап олурар. Совет Тыванын район бүрүзүнүң ажыл-ишчилери өз байырлалды ажылагый, культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерибиле үткүп турар. Маңаа бистиң Бии-Хем районну-даа чижекке ап болур.

Бо үжен чыллар дургузунда бистиң районга чүү кылдынганының дугайын чугаалаксайдыр мен. Бүгү Тывала ышкаш бистиң хөгжүлүүстө чедиишкиннер улуг. Оларның чамдыкының сеткил-ханыышкынбиле демдеглеп болур.

Бистиң район үжен чыл бурунгаарты байдалынга бо хүннерде шуут деңнеп-пес. Оон экономиказы улам хөгжөөн, күш-ажылдың фронтузунда көргүзүүлери өскен.

1944 чыл. Районнуң бүгү тарылга шөлү чүгле 3164 га турганынан бо хүннерде 38000 га четкен, азы он ийи ажыг катап улгаткан. Пинтиниң малының баш саны он үш ажыг катап көрүдөөн. Экономикавыстың кол адыры — көдөө ажыл-агыйның техниктиг чепсегленишкини дыка күштелген. Үжен чыллар бурунгаар Бии-Хемниң ховушөлдериңге биче күчүлүг 7-ле трактор ажылдап турган. Ам олар 340 ажыг. Оон иштинде «К-700» деп маркалыг күчүлүг тракторлар ховуларда эмгежок. Тараа комбайннарының саны 68 катап ковудөөн.

Тус чернин бүдүрүлгелери амгы үеде чылда барык 2 миллион рубльдин продукциязын сайгарып турар. Улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, социал хандырылганың талазы-биле чаартылгалар улуг. Чыл бүрүле социал культура хөгжүлдезинге район бюджединиң 85 ажыг хуузун, азы 1 миллион 870 мун рубльди күрүне биске үндүрүп берип турар. 1945 чылда районга чүгле 735 уруглар өөренип турган. Районнуң амгы он беш школазында ам 3000 чыгыы өөреникчилер бар. Башкы кадрлар саны база өскен. Дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг ийи чүс ажыг башкы СЭКП-ниң XXIV съездизинин бүгү-ниити өөрүмак өөредилгеже шилчиир талазы-биле салган сорулгаларын боттандырарынга улуг күш болу берген.

Оон түнелинде сөөлгү чылдарда районда бүгү өөреникчилериниң 98 ажыг хуузу дараазының класстарынче шилчип, өртүмак школаны доозуп турар апарган. А 1945 чылда бисте бүгү өөреникчилериниң чүгле 70 хуузу дараазының класстарынче шилчип турган болгай. Бо эрткен өөредилге чылының төнчүзүнде өөреникчилериниң 98 хуузу багай демдек чок өөренгеннер. Тураның № 2 өртүмак школазы (директору Б. И. Араптан) өөн бедик деңнелдиг өөредилгени чедип алган. Малчыннарның ийи чүс ажыг уруглары өөрүне хандырылгазында өөренип турар, школаның интернатында кижизидилге ажылы база багай эвес. Ол ышкаш Эөрбек, Суш, Хадын сес чыл школаларының, Тураның № 1 өртүмак школазының башкылар коллективтери өөредилге талазы-биле багай эвес түнелдерни чедип алган. Ам районда улус өөредилгезиниң он үш тергиннери, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг беш башкызы ажылдап турар, хөй-хөй башкылар чазактың шанналдарын алгылаан. Башкылар Л. П. Васичкина, И. М. Кудрявцева, А. П. Калинина, Г. Л. Микова, Н. Е. Доржу, М. Ч. Монгуш, Е. М. Вакулина, Б. К. Багыт-оол, З. О. Белек-оол олар бо өөредилге чылында 100 хуу өөредилгени чедип алганнар.

Үжен чыл бурунгаар районга бир Культура бажыны, алды көдөө клуб, бир библиотеда турган болза, ам беш Культура бажыны, тос көдөө клуб, улусчу театр, он ажыг библиотека, он дөрт турум, дөрт көжер кино четкилери, кинотеатр, музыка школазы ажылдап турар. Ол культура албан черлери болза тоску беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседиринче ажылчы чонну мобилизастаарынга чер-черде партия, совет органнарынын өзүлүг дузалакчылары апарганнар. Культура бажыннарында, клубтарда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери эрткен чылын безин 20 мун ажыг кижите хөй удаа концерттерни бараалгатканнар. Бо чылдын беш айларында 100 ажыг концертти көргүскеннер. Темалыг кежээлер, диспуттар, аас журналдары чер-черлерге өрткилээн. Агиткультбригаалар чыл эгезинден бээр суурларга, фермаларын, бригаалларын ишчилериңге оюн-концерттерни элээн хөй удаа көргүзүп, Совет Тыванын 30 чылынга тураскаатканн лекция, беседаларны эрттирген.

Совет Тыванын 30 чыл ою-нга тураскаадып, «Тыва улустун революция мурнунда амыдыралы», «Тыванын эрткен болгаш амгы үеви», «Бодунуң республиканы билир сен бе?», «Совет Тыва 30 хардаар», «Тыва композиторларын чогаадылгалары» деп чижектиг темага кежээлерни эрттирген.

А районнуң кижилери бо үжен чыллар иштинде кайы хире өскен-дир! 1944 чылда районга чаңгыс эмчи, медицинаның өртүмак эртемниг чеди ажылдакчызы турган. Ам он чеди эмчи, медицинаның өртүмак эртемниг тозан чыгыы ажылдакчызы ажылдап турар. Ийиги аарыглар эмчизи Л. И. Шелехова, уруглар эмчизи И. П. Фоминых, кезер эмчи В. И. Васерчук, фельдшер Н. И. Кочнева, дээн ышкаш кызымаккай ишчилер чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар.

Кадрларга, ажыл-агый фронтузунуң ажылдакчыларынга өзөгелги партийжи негелде-биле дүүштүрүп турар. Бо чорук районнуң Советтериниң социал, культура талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге чаагай салдарны чедиргени билдингир. Сөөлгү чылларда район Советтиниң сессиязында, күүсконда хуралдарында «Районда бүгү-ниити сес чыл өөредилгезиниң дугайында хөөлүнүп күүсеттиниң турарының дугайында», «Чоннуң медицина хандырылгазының дугайында», «Культура килдизиниң ажылының дугайында», «Бүгү-ниити өртүмак өөредилгеже шилчилгени доозарының хемчеглериниң дугайында» айтырыгларны чугаалашкан. Туран хоорай Совединиң, Аржаан, Севи көдөө Советтериниң сессияларында, күүсконда хуралдарында улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының айтырыгларын каш удаа чугаалашкан.

Сөөлгү чылларда Эөрбекте, Аржаанда, Хадында интернаттар, эдээн каш башкылар бажыннарын туткан. Турында № 2 өртүмак школаның интернадын алгыткаш, спорт залын туткан. Эрткен чылын Өөк, Аржаан, Хадын суурларда, «Кызыл тараачын» совхозтун Туран сүт-бараан фермазында, Турында уруглар садтарын ажыглалга киирген. Клубтарывыс, Культура бажыннарывыс чаа дериглерни алган. Эрткен чылын безин Хүт, Сесерлиг суурларда чаа клубтарны туткан.

Бо чылын район, хоорай, көдөө Советтериниң бюджеттериңден артыкталган 46 мун рубльди школалар септээриңе, дериг-херексел садарынга немей үндүрүп берген. Тураның № 2 өртүмак школазында, Билелиг, Хүт, Хадыч, Суш, Өөк суурларда школаларның чаа өөредилге чылына белеткели доозулган. Культура, кадык камгалал, улус өөредилге черлериңе кышкы үеде одаар үүлдүн барык сезен хуузу амгы үеде белеткеп алдынган.

Районнуң хөгжүлдезинде өске-даа чижектерни хөйү-биле чугаалап болур. Бисте тудуг суурлар чыл-на немежип, ажылчыннар, албан-хаакчылар, ажыл-агыйларның ишчилери боттарының төрөөн коллективтериңде ажыл-херекти башкарарынга идепкейлиг киржип түрлар.

Районнуң ажыл-ишчилери Совет Тыванын 30 чыл ою-нга уткуштур социалистиг чарыштыг улам кылбартып турарлар. Бо чылдың биргн чартында район күрүнеге эт салдарының планын 121,4 хуу, сүүтү 101,4 хуу, дукту 136,7 хуу күүсеткен.

Экономикада болгаш культурада чедип алган өске-даа чедиишкиннеривис болза партиянын, чазактың хүн бүрүде ада сагыш салышкынының ачызы дээрзин бии-хемчилер эки билирлер.

М. ДАМЧАЙ,

ажылчы чоннар депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Хүлээлгезин ажырып турар

ЧУРУКТА: Эрес-оол Пыстай-оолович Ховалыг «Кызыл-тудуг» эргелелиниң мурнакчы дашчыларының бирээзи. Ол июнь айда алган социалистиг хүлээлгезин 130 хуу күүсеткен. Бо хүннерде Э. Ховалыг Кызылда 265 кижи чурттаар аалчылар бажыңының тудуунда ажылдап турар.

А. КРИВОНОШКИННИҢ фотозу.

Коммунист дугайында чугаа

КЕЗЕЕДЕ МУРНУКУ ОДУРУГДА

Соян Хорлуу ынчан дыка эрте оттун келген. «Хову-хоорай» делгемнерин чырыткан дег, ырак дээрде сыдыстар чивеннешишаан, чырык хевээр көстүп тургулаан. Ол кадайын оттурбазын бодап, улуг даваш-шимээн үндүрбейн турган, хевин кедип алгаш өгден үнүп келген. Дүнеки серин салгынга айзыткаш ужгузу сергеп, кажааже углай базыпкан.

Соян Аргытович Хорлуу фонарын кыпсып алгаш, коданы далаш чок кезип көрген. Хойлар фонарь чырынган чалданып тура халчын келзе-даа, эзин танып кааш, дораан оожургай бергеннер.

Хойжу кажаага чөлендир олуруп алгаш, даңзазынга таакпызын тиккеш, далаш чок соруп каап олурда, дүнүңү карацгызы чоорту чидип, чер чырып келген. Удаваанда хүн мурнуу даглар баштарындан бакылап кээп, алдын сарыг херелдерин чажып эгелээн.

Хорлуу өгже кылаштап ора, ховуда аттыг кижи бараанын эскерип каан. «Мындыг эрте кайнаар баар дээн кижи боор. Бо-даа черле Малчын Даваа ышкаш-тыр. Кайнаар далажыры ол мооц» деп бодавышаан ол доктаай-берген.

— Аалчы хүлээп ал, Соян! —дизе-ле, шынап-ла Малчын Даваа болган. Ол аъдындан эрези кончуг дүже халаваш, Хорлуунуң холун туткаш, немеп каан.—Чүге мыраңай шаг чок апарган сен, моң? Сээн-биле февраль айдан бээр көрүшпээн боор бис аа? Орук ара силерниинге кире дүжер бодааш келдим. Оглумга чедер дээш эртелээн ужурум ол. Кежээ дедирээп чанар мен. Кел чыда партия бөлүүнүң организакчызы Ойдуп сугта кире дүштүм. Аңаа почтачыга ужуражы бээримге, сеңээ чагаалар аппарып бер деп диледи. Ону база эккеп чор мен.

— Өөрүп тур мен. Кырган эжиңни утпаанын дээш четтирдим. Бичин аарыксап турдум. Ам эртип бар чыдыр ышкаш. Бөгүн суг шору-дур мен. Өгже кир. Шайлап оргаш хөөрежи кааптаалы—деп, Хорлуу Соян келген эжин чалай берген.

Малчын Даваанын келгениниге өгүүн хөрээжен эзэн—Санчы Чүдек-ооловна база дыка өөрээн. Баштай-ла уругларындан чагаалар эккеп бергениниге өөрүп четтиргеш, аякка шай куда берген.

Даваа изиг шай ижип, чылыгып ап олурда, Соян келген чагааларның даштын сонуургап номчуулаан. Бирээзи—Мөңгүн-Тайгада улуг оглундан болган. Оглу Дамба чонунга хүндүткелдиг кижи апарган. Ол ында райкүүскомнуң көдөө ажыл-агый эргелелиниң начальниги болуп ажылдап турар. Өске чагааны Анатолий бижээн болган. Ол, Кызылдың педагогика институдунда өөренип турар. «А моозу кайызыны чоор» дээш Хорлуу бир чагааны тудуп көрген:—Эрэниниң пионерлери бижээн-дир. Бай-Дагга колхоз тургустунганының дугайын сонуургап турлар ыйнаан болар. Оларның оозу база чоп. Уруглар ачаларының канчаар амыдыраан, ажылдаан чораанын билип-алыр ужурлуглар.

Соян Хорлуу чагааларны өскээр каап кааш, даңзазынга таакпы тип, кыпсып алгаш, боданы берген. Ийет, төрөөн черинiң төөгүзү... Хорлуунуң сагыш-сеткилинге ол үттүндүрбас улуг исти арттырып каан. Ону Малчын Даваанын-даа чуртталгазындан көрүп болур. Бэй-Дагда ам-даа Обааты, Каваа, Өлзей, Көгжей, Мөрендe Эрекей Бегзи чурттаан чоруур. Олар Бай-Даггa чаа амыдыралдың эгезин салып, тудугсууржулганы эгелээннер. Коммунистер ынчан чаа коллективтиг амыдыралдың ажык-дузазын араттарга үр-ле тайылырлап, бүрзүредип келгеннер. Оон соонда колхозка кирип, эки амыдыралдың эгезин салчырынга идепкейлиг киришкеннер.

1948 чылда тургустуушан колхозтуң баштайгы даргазы Обааты Каваа болган. Колхозту оон бээр-ле «Чаа орук» деп адай берген. Малчын Даваа ажыл-агый, а Соян Хорлуу бода мал фермазының эргелекчизи апарган.

Бергелер турган. Ынчалзадаа оон кортпааннар. Найыралдыг, демниг ажыл-иш болгаш күрүненiң хүн бүрү дузазы ол бергелерни ажып эртеринге дузалаан. Ам Бай-Дагда бай, шыдалдыг колхоз тургустунган. Ында муң-муң баш мал бар. Машина-техниказы четчир, кижилер чырык, чылыг бажыңнарда чурттап турар. Радио бар. Клуб, библиотека — улустуң чыглыр черлери ол. Школада уруглар өөренип турар...

1940 чылда Соян Хорлуу ТАРН кежигүнүнге кирген. Оон эгелээш-ле Тес унунга, Тере-Хөл чоогунга чурттап чораан араттарга суртаал ажылы чорудуп, активчи чоруун көргүскен. Удаваанда ол арбан даргазы апарган. Оон соонда Тере-Хөл сумузун удурту берген. Ынчан берге үе турган. Хорлуу бир аалдан өске аалга барып, улуг орус улустуң фашистер-биле канчаар демисежип, дайылдажып турарын чугаалап берип чораан. Ынчан чоруп турган дедир кожуун төвү Сарыг-Булуцга кээрде бир кодан чылгыны буга, шарыны, хой, өшкүнү сүрүп кээр турган. Фашистерни дүрген чок кылзын дээш арат кижилерниң Кызыл Армияга соңнээн белээ ол. Херээжен улус шериглерге чылыг хол-хаптары, чолдак тоннер даарап берип, белекке бергилээн. Танкылар, самолёттар тударынга араттар акша-төгөрүнүн база чорутканнар.

1944 чылдың чайынында Хорлуу хурал эрттиргеш, ССРЭ-ниң составынга Тываны хүлээп алырының дугайында дилег киргеннин араттарга чугаалаарга, олар изин-биле деткээннер. Октябрь 11-де Совет Эвилелиниң акы-дүңмалышкы улустары-биле тыва улустуң салым-чолу каттышканының хүнүнде Эрзинге улуг байырлал болган...

— Чүнү бодап оруп бердиң?— деп, Хорлуунуң бодалын Малчын Даваа үзе кирген.— Уругларның сакты бердиң бе?

— Ийе. Бистиң уругларывыстың амыдырал-чуртталгазы эки-дир—деп, Соян Аргытович эжинге харылаан.—А мен сээн-биле эгелээн чаа чуртталгавыс дугайын бодап ордум. Ынчан бистер хой-ле чүвени билбес турдувус. Ынчалзадаа партияның төлөөлекчилери болурувуска, бистерге, улус кээп, арга-сүме айтырып ап турдулар чоп.

1950 чылда Хорлуу колхозтуң партия организациязының секретары апарган. Ынчангаш ол партия райкомунга барып, билдинмес чүүлдерни эш-өөрүнден айтырып ап, оон келгеш, чаа дыңнадыгларны чугаалап берип турган.

Кажан колхозка тускай эртемниг кижилер немежип эгелээрге, ол мал ажылынга ажылдаарын дилээн. Сес чыл дургузунда бода мал кадарып келгениниң соонда Тестиң эриниде ырак эвеске чаа суур тургустунуп, өзүп келген. Оон соонда колхоз баштаар чери ацаа хой кадарарын сүмелээн. Оон бээр-ле ол кадарчы апарган.

Суур төвүнден үжен километр ыракта тейлер аразында ол он ажыг чыл дургузунда ниитийиң малын кадарып, ажылдап келген. Соян Аргытович сөөлгү үш чыл дургузунда аныяк хой кадарып турар, түнел база багай эвес. Олар улуг хойлар апаарга аныяк кадарчыларга хүлээдип бээр.

Дуржулгалыг хойжу аныяктарга бодунуң арга-сүмезин берип, а чамдык таварылгада сларшың ажыл-ижи-биле таныжар дээш аъттаныптар. Оон чаңы ындыг: улуска дуза чедириксээр, арга-сүмезин дамчыдыксаар. Ынчангаш чамдыкта дыка орай кээр.

Хөй чылларда кады чурттап келген болгаш Соян биле Санчы оларның уруглары ам он үш. Санчы Чүдек-ооловна — Маадыр ие.

Хойжу Соян Хорлуунуң хөрээн «Хүндүлелдиг Демдээ» орден, ленинчи юбилей медаль каастап чоруур. А оон эжи Малчын Даваа Октябрь революциязы орден-биле шаңнаткан.

Аалдан ырап бар чыткан эжиниң соондан көрүп тура, Соян Аргытович ховуже үне берген хоюнуң соонче базыпкан.

С. ТЮЛЮШ.

ПИОНЕРЛЕР СЛЁДУ

АРТЕК. (Крым область). (СЭТА-ның корр). Августуң бирде кызыл галстуктуг пионерлериңиң хүннээректээн Артек республиказынга хола эдискилер пионерияның алдыгы Бүгү-эвилел слёдунуң ажыттынганының дугайын чарлаан. Ону пионер организациязынга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 50 чылынга тураскааткан.

Чурттуң бүгү-ле эвилелдешкен республикаларының, крайларының болгаш областарының төлөөлекчилери—чер болганда пионер ажылының организакчылары, Бүгү-эвилелдиң «Кезеде белен!» деп марыжының тиилекчилери—шупту 3 мун ажыг делегаттар байырлыг шугум чыскаалдарын, «Ленинниң чагыгларын алдарлыы-биле күүседип тур бис» деп темалыг отрядтар чыыштарын эрттиргилээн.

Ол хүн «Горный» лагерьге ленинчи залды ажыткан. Оон делгиирлери Владимир Ильич Ленинниң амыдыралының болгаш революстуг ажыл-чорудулгазының дугайын көргүзүп турар.

Кежээ байырлыг парад болган. Аңаа совет уруглар-биле кады делегейниң 52 чурттарындан барган уруглар база киришкеннер. Индирге—слёттуң үндүлүг аалчылары, Коммунистиг партияның, комсомолдуң хоочуннары, СЭКП-ниң XXIV съездизинiң делегаттары тоску беш чылдың мурнакчылары, Болгарияның, Венгрияның, Германи Демократтыг Республиканың, ВДР-ния, Кубаның, Польшаның, Румынияның, Чехословакияның пионер организацияларының удуртукчулары турган.

Слёттуң тугун кодурген.

Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының Төп Чөвүлелиниң даргазы А. В. Федулова, үжудукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры П. И. Климук, Уругларның болгаш аныяктарның Бүгү-делегей Комитединiң чиңгине секретары А. Папп олар делегаттарга байыр чедирген.

Слёттуң киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке байырлыг чагааны улуг кодурлүүшкүнүг хүлээп алганнар.

Слёт дөрт хүн үргүлчүлээр.

Молдавияда ажаап алышкын

МОЛДАВ. ССР. Республиканың мурнуу талазының тараа ховуларында дүжүт ажаап алыр ажыл түлүктей берген. Чадыр-Лунг районга баштай-ла «Исира» болгаш «Октябрь 40 чылы» колхозтарның тараажылары кызыл-тас дүжүдүн ажаап алырын эгелей берген. Комбайнерлер бир гектардан-на 35—40 центнер тарааны бастырып ап турар. Ол ажыл-агыйларның ишчилери тараазын чидириг чок, кыска хуусада өзе тырттып алырын хүлээнген.

Ында келир чылдың дүжүдүнге аажок сагыш салып турар. Тараазын кескен шөлдерниң саваның ажаап алган соонда хоорзалыг аңгыстарны лущильникте, хөрүнге чемишчидилге чаштырып, аңдаргаш, мал азыраар чем болур культуралар тарып турар.

ЧУРУКТА: «Октябрь 40 чылы» колхозта кызыл-тас тавычаларын бастырып турары.

Б. КАПНИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШЫНАР—КОЛ ЧҮҮЛ

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЗЕ...

Республиканың чаа тудугларына дилиг материалдарының хереглели хүн келген тудум өзүн турар. Тудугларның шынары экижээни-биле холбаштыр дилиг продукциязының үнелелинге тудугжуларын болгаш чагыкчыларның негелдези улгадып гурарында кижи кайгаар чүве чок.

Дилиг продукциязы-биле тудугларны хандырып турар кол бүдүрүлге—Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый чери. Бир эвес ук бүдүрүлгениң чагыкчыларга берип турар документилерни өзүгаар алырга, шынар багай дээр дугайында чугаа-даа болбайын турар. Бодаппаа көрүнер: тудугларның ап турар дилиг продукциязының улуг кезии бирги болгаш ийиги сорттуу.

Бистиң лабораторияның ажылдакчыларының чоокта чаа чорутkан хыналдазының түнелдерин өзүгаар алырга, Улуг-Хем ыяш үлетүр ажылагый чериндe бо талазы-биле байдал ындыг-ла оожургаар хире эвес. Бедик сорттуг дилиг материалдары дээш чорутkан манзыларның элээн кезиин тудугжулар ирик, ыргак, кашпык дээш хереглевейн, октаар ужурга таваржып келген. Бистиң хыналдавыс үезинде бирги болгаш ийиги сорттуу кылдыр чоруткан материалларның чүгле 30—40 хуузу-ла аңаа дүжүп турар болган.

Дилиг продукциязының сорттун көре тура өрүлеңир чорук кайын үнүп кээп турарыл? Оон үргүлчү ындыг болуп турар чылдаганы чүдел? Кол чылдаганы ук бүдүрүлгениң удуртукчуларының олутпай чоруунда. Кандыг-даа болза дилиг материалларын тудугжулар ыт чокка ап турар-ла болгай, план күүсеттинiн турар, шаннал акша чоруп турар.

А херек кырында мында технологтуг чорудулганы, продукцияның шынарын контрольдаваан турар. Чижээ, дилиг материалдарының узуну 6,5 метр деп доктаадып каан турда, ону херек кырында оон кыскаладып-даа, узадып-даа турда көрбес. Чүдүүп чорудар кылдыр белеткеп каан материалдарның аразында ирик, хажаан, ыргайты дилдирген маныылар, брустар таварышкылаар. Хыналдадан ындыг багай брустар 6 хуу, чуга манзы — 4 хуу болуп ялерээн. А оларны ол бүдүрүлге чери эки шынарлыг деп санап, оон өртек үнезин бедиди ап келгени илерээн. Чаңгыс брустуң өртээ ортумаа-биле 10 рубль болгай. «Көдөө тудуг» трестиң 7 мун кубометр хире кыскажак дилиг материалдары дээш кайы хире хөреңгини халаска толээнил?

Борта кара чаңгыс арга—материалларны чаңгыстап сорттаары болгаш оон өртээн доктаадыры болур. Ол айтырыг ыяш үлетпүр ажыл-агый черинде бир дугаар тургустунуп турар эвес-ле болгай. Ыяшты чыын белеткеп каан черниң сырый болгаш дакпыжын база дилиг материалдарын чаңгыстап сорттаар механизастатынган шел чогун барымдаалап көөрге-даа, эң-не үнелиг дилиг материалы болур — брустуң сортун болгаш демдектээшкинин кылырының аргазы чеп-ле бар. Ye-ye болгаш ук бүдүрүлге чери ону мүнне кыла бергилээр, ынчалзадаа ону коллуунда контролерларның караан чаап, эрецгей чорудуп турар.

Стандартизация лабораториязының хыналдадан илереткен четпестеринге үндезилээш хыналдага кирген ыяштың 30 хуузунуң сортун кудулаалыр ужурга таварышкан, оон 7 хуузун шуут бракталаан.

Стандарттарның негелделерин ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар билбес болуп турар. Контрольдаар херекселдер чок, азы оларны метрологтуг органнарга күрүне хыналдазын эртпээн болуп турар. Оон аңгыда ажылчыннарга чүгле дилгеи ыяштың хемчээлин барымдаалап ажыл төлевирин санап берип турар чорук дилиг продукциязының шынарын экижиринче оларның сонуургалын көдүрбейн турар. Ажылчыннарга дилген материалдарның шынарын барымдаалаар ажыл төлевирин тургузар болза, ирик, чарык, ыргак, шала дилдирген материалдар турбас апаары чугаажок.

Ол ышкаш дилиг продукциязының шынары дээш хереглекчилер база сагыш салыр, раар орта шынгыы принципиалдыг негелделиг болур болза чогуур. Хандырылга черлериниң ажылдакчылары дилиг продукциязын ап тура, оон шынары кандыгыл дээрзинче сагыш салыр, ону чүгле бирээзинден алгаш, өскезинге четчеменди чедирип бээрни кичээвейн, тудугжуларның сонуургалын камгалаары оларның дөрт хүлээлгези болур.

Бистер бо хыналданы чүгле «Тыва көдөө тудуг» трестиң ол бүдүрүлгеден алган болгаш ап турар дилиг материалдарынга кылган бис. Ол трестиң талазыдан Бүдүрүлге-технологтуг комплектация эргелелинден негелдени күштелдирер болза чогуур. Бо байдал «Тыва тудуг» тресте оон дээре.

Хереглекчилериң шынар дээш негелделиг болур чоруу ыяш үлетпүр ажыл-агыйында дилиг продукциязының шынарыне орта сагыш салбас чорукту болдурбайн барып болур.

Г. ТУТЫНИНА,

Тыва күриадзориуң стандартизация килдизиниң начальниги.

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИ ЧАА ЧАДАДА

(Төнчүзү. Эгезй 1-ги арында).

Россия Федерациязы уругдар-биле хөй талалыг ажылдарны чорудуп болур улуг аргалыг. Чырыдымшкын системазында 4 муң ажыг пионердер болгаш школачылар ордулары база бажыңнары, аныяк техниктиң болгаш аныяк натуралистериниң станциялары, уругларның экскурсиятуризм станциялары, уругдар парктары болгаш стадиониары бар.

Бичалза-даа бичии болгаш өскенги уругларны, аныяк-өскенни школадан дашкаар кижизидерин калбартыр болгаш сайзыраңгайжыдар талазы-биле чүүлдер ам-даа ыракта чедир кылдынмаан. Ол сорулгаларга клубтарны, Культура ордуларын болгаш бажыңнарын, театрларны, парктарны болгаш стадиониарны улам эки ажыглаарын чедип алыры чугула.

Өөреникчи аныяктарга ажы-чаңның эки шынарларын кижизидерде школаларның, профессионал-техниктиг училищелериниң, техникумнарның башкылар коллективтериниң күжеңнишкиннерин улам тодаргай сорулгалыг болгаш ажыктыг кылдыр катыштырары, бүгү улустуң ол хөрээнге хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилерин, бистиң партиялаының болгаш кедээ ада-иелериниң бүгү кезектериниң дээре кижилерни киришкиннерин чугуле. Ажы-чаң кижизидилгезиниң парын болгаш хөй талалыг айтырыы өскүлеге партия педагогиктиг культураны бедидерин, уругларының хуу-салымы дээш ада-иелериниң бедик харысалгазын негеп турар.

Башкыларның ажыл-чорудулгазының дугайын, олардың хүндүлүг болгаш харысалгалыг ажылынга таарыштыр бистиң чуртта тургускан чогуур байдалдарының дугайын илеткелге хөй-биле чугаалаан. Беш чылдың эрткен чылдарында школаларның, профессионал-техниктиг училищелериниң болгаш техникумнарның башкы болгаш удуртукчу кадрларынга башкы институттарының, университеттериниң ийи чүс муң доозукчулары немешкен.

Бистиң чуртта чырыдышкынның материалдыг баазазы доктаамал быжыгып турар. 1971—1973 чылдарда республикага партия билиг школаларын тударының планы ажыр күүсеттинген, 2 млн. 143 муң өөреникчи олурар, оон иштинде кедээ черлерде 1 миллион ажыг өөреникчиге школалар ажыглалда кирген. Школалар чаңның интернаттар болгаш башкылар, чурттаар бажыңнар тударының планнары база күүсеттинген. Ол-ла үеде профессионал-техниктиг училищелер болгаш тускай ортумак өөредилге черлери тударының планнары күүсеттинмээн.

1974 болгаш 1975 чылдарда школалар, профессионал-техниктиг училищелер болгаш техникумнар тудуунуң улуг программазын боттандырар ужуруг.

РСФСР-ниң Дээди Советинниң амгы сессиязында аныяктарның бүгү-пиитти ортумак өөредилгезинче шилчилгени доозар талазы-биле хемчеглериг болгаш «Улус өөредилгезиниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң» төлевилелии көрүп турар чорук СЭКП-ниң XXIV съездизинің шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын күүседир талазы-биле РСФСР-ниң Советтериниң, министерстволарының болгаш ведомстволарының организакчы ролюн бедилеринге идиг болур дээрзин депутат демдеглээн.

Улус өөредилгезиниң совет системазы бистиң тургузуушкүнүвүстүң бүгү үе-чаалаларында оон мурунга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң салган сорулгаларын күүседип келген деп, илеткелге чугаалап турар. «Бо бөш чылдың төнчүзүнде бүгү-пиитти ортумак өөредилгеже шилчилгени доозары пиитилел амыдыралының бүгү талаларынга чаа-чаа чедишкиннерге массалыг баазаны калбартыр» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Түңнелинде В. И. Копемасов Россия Федерациязының бүгү ажыл-ишчилериниң мурнунда олар өзүп орар салгакчыларны коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бердинген, эки эртембилиглиг, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылга белен кылдыр кижизидиргеге боттарының күжүн болгаш энергиязын хамаарамнаас дээрзин СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ниң Политбюрозунга болгаш Леонид Ильич Брежневатың бодунга бүзүреткен.

* * *

Улус өөредилгезиниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң талазы-биле илеткелги РСФСР-ниң Дээди Советиниң улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызы депутат **Г. А. Николаев** кылган.

Улус өөредилгезиниң дугайында Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Хоойлузунуң төлевилелин бүгү совет улус Коммунистиг партияның болгаш оон ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкүнүвүн кайгамчык улуг планнарын аажок улуг күш-ажылчы болган политиктиг көдүрүүшкүн-биле амыдыралга боттандырып турар үеде көрүп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртувуска кижи төрелгетениң төөгүзүнде деңнепки дег чүве чок культура революциязы боттанган. 1917 чылга чедир Россия Федерациязында чоонуң 70 хуузу бижик билбес турган. Ам РСФСР—бүгү чону бижикбилиглиг республика болган. Бисте пиитти билиг школаларының, профессионал-техниктиг училищелериниң, техникумнарның болгаш дээди өөредилге черлериниң калбак четкизи бар, оларда 30 миллион хире кижи өөренип турар. Бистиң чуртта бүгү хамаатыларның ортумак эртем чедип алыр аргазын магадылал каан.

«Бис төөгүге туруп көрбээн аажок улуг угаан-бодал байлакшылын чыып алган бис» деп, СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев комсомолдуң XVII съездизинге чугаалаан.

СЭКП-ниң XXIV съездизи сайзыраңгай социалистиг пиитилелдиң хереглелдеринге болгаш эртем-техниктиг революцияның негелдеринге дүүштүр өөредилгениң бүгү системазын улам сайзыраңгайжыдарының сорулгазын салган.

Съездиниң шиитпирлерин боттандырары-биле СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели пиитти билиг, профессионал-техниктиг болгаш дээди школаларның ажыл-чорудулгазын улам сайзыраңгайжыдар талазы-биле элээн каш чугула шиитпирлерин хүлээп алган.

Сессияга көөрү-биле киргеи улус өөредилгезиниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң төлевилели улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазының Үндезиннери-биле бүрүн дүүштүр ажылдан кылдыган. Ол РСФСР-ниң социал-экономиктиг болгаш культурлуг чедишкиннерин илередип, республикага улус өөредилгезин улам хөгжүдериниң долузу-биле дүгжүп турар.

Улус өөредилгезиниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң төлевилели ажылдан кылырынга болгаш чугаалажырынга РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутаттары идепкейлиг киришкен. Төлевилелди чугаалажып турар үеде хөй саныг саналдар болгаш бодалдар киргилээн, оларны кичээнгейлии-биле өөренип көрген. Оон түңнелинде хоойлу төлевилелиге немелдерни база ылавылаан чазалгаларны киргилээн. Ол чорук совет хоойлуларны белеткээрде ёзулуг демократизмни херечилеп турар.

Хоойлу төлевилелиниң 14 бөлүктерин делегеренгей-биле сайгарбышаан, оларда улус өөредилгезиниң тургустунган болгаш амыдыралда ылыгаттынган системазы бижыглаттынып турарын оратор демдеглээн. Улус өөредилгезиниң талазы-биле күрүне эргелелиниң организациялыг хүлээлгелерин тодаттырыган. Чүүлдерниң бирээзи улус өөредилгезин удуртур талазы-биле ажылчы чоннаң депутаттарының черчер Советтериниң бүрүн эргезинге турасказаттынган.

Школа назыны четпээннериниң албан черлериниң ажылын тодаргайлавышаан, Г. А. Николаев Россия Федерациязында 6 миллион ажыг уругларны кижизидип турар 67 муң хире уруглар албан черлери бар деп демдеглээн. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизин улам хөгжүдери дээш, уругларның кижизидилгези болгаш кадыкшылын камгалаары дээш чер-чер Советтериниң харысалгазын бедидерин база школа назыны четпээн уругларның кижизидилгезинге бүдүрүлгелер, тудуглар коллективтериниң, колхозтарының, совхозтарының, албан черлериниң болгаш хаябак хөй-пиитиниң идепкейлиг киржилгезин Хоойлу төлевилелинде көрүп турар.

Россия федерациязының пиити билиг школаларының ажылының деңнели сөөлгү чылдарда дыка өскен. Эртембилигниң утказын болгаш өөредилгениң методтарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хөй чүүлдер кылынган. Бичалзадаа чамдык школаларның ажыл-чорудулгазында четпеддер ам-даа бар.

Бүгү-пиитниң ортумак өөредилгезин боттандырарынга кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школалар чугула рольдуг.

Аныяк ажылчыларга болгаш колхозчуларга бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөредилгезин уламчылаарынга таарымчалыг байлалды тургузар сорулгабиле бүдүрүлгелер, ялбан болгаш организация черлери ортумак эртем чок ажылчын аныятарны кежээки (эзлчеглиг) болгаш бот-өөредилге школаларынга хаара тударынга салдар чедирер, өөренип турарларга совет хоойлуда көрдүүген чиигелделерин көргүзер хүлээлгеги хоойлу төлевилелинде көрдүүген.

Коммунистиг тургузуушкүнүвүн амгы үе-чаазында профессионал-техниктиг өөредилге системазының ролю хемчээл чокка өскен. Ол мергежилдиг ажылчыларның организастыг белеткелин боттандырар, культура-техниктиг деңнелин бедидер болгаш сайзыраңгай социалистиг пиитилелдиң ажылчын ашызының структуразын сайзыраңгайжыдар хүлээлгелиг. 1971—1973 чылдарда Россия Федерациязының улус, ажыл-агыны ол системадан 3 миллион ажыг ажылчыннарны алган.

Хоойлу төлевилели улус өөредилге системазынга чаа хевирниң өөредилге черлерин—профессионал-техниктиг ортумак училищелерни дүрүмчүдүп айытган. Ол өөредилге черлери бүгү-пиити ортумак өөредилгени боттандырарынга чугула рольду ойнаар. Аныяктарга тускай мергежилден ашыгда пиити ортумак билигни берип турар профессионал-техниктиг училищелериниң саны тоску беш чылдың үш чылдарында үш катап, а оларда сургуулдар саны—дөрт ажыг катап хөвүдээн.

Тускай ортумак өөредилге черлериниң болгаш дээди школаның хоойлуда көрдүүген кол сорулгаларын демдеглевишаан, совет специалист марксизчи-ленинчи теорияны шиңгээдип алыр, теория болгаш тускай эртеминиң талазы-биле ханы белеткелдиг, мораль талазы-биле бедик мөзүг-шынарлыг болур ужуруулун илеткелчи чугаалаан. Аныяк тускай эртемиглерни белеткээринге пиитилел-политиктиг эртемнериниң ролюн хоойлу төлевилелинде онзалап көрүп турар. Ол ышкаш амгы үеде бүдүрүлгениң, эртемниң, техниканың, культураның негелделерин болгаш оларның хөгжүдезинің перспективазын барыдаалап тускай эртемиглерни белеткээринің шынарын доктаамал сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазы ында база көрдүүген. Дээди өөредилге черлерин дооскаанарның стажировказы дээди өөредилге черин дооскаанының хеварн кылдыр хоойлу ёзугаар быжыглаттынган.

Аныяктарны чедишкинниг кижизидери болгаш өөредири хамыктың мурунда башылардан, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастеринден, кижизидикчи башкыдан хамааржыр. Россия Федерациязының девискээринде туруп турар өөредилге-кижизидилге черлериндe боттарының буянныг чаагай күш-ажылы-биле бүгү улуска үнелеп болгаш хүндүлеп-рин чедип алган 2,5 миллион ажыг педагогика ажылдакчылары ажылдап турар.

Хоойлу төлевилели улус өөредилге ажылдакчыларының профессионал эргe болгаш хүлээлгелерин, оларга чиигелделерин болгаш артык эргелерин айтып, онзагай ачы-хавыязы дээш оларны шаңнап-мактаарын, мергежилин бедидерининг чугулазын көрүп турар.

Коммунизм тургузукчуларының өзүп орар салгакчыларын кижизидиргеге совет өг-бүленің канчаар-даа аажок улуг ролюн барымдаалаан, ашаккадай болгаш өг-бүле дугайында хоойлуга долузу-биле дүүштүр уругларны кижизидер болгаш өөредир талазы-биле ада-иелериниң болгаш оларны солаан кижилериниң эргелерин болгаш хүлээлгелерин хоойлу төлевилелинде айытган. Өг-бүлеге кижизидилгени школа назы четпээн болгаш школадан дашкаар албан-организация, өөредилге-черлериниң болгаш хөй-пиити организацияларының кижизидилге ажылы-биле тудуш холбаштырарын хоойлу төлевилелиниң тус-тус чүүлдеринде айытган.

Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссия, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссия, аныяктар херектериниң талазы-биле комиссия сессияга көөрү-биле киргеи улус өөредилгезиниң дугайында Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Хоойлузун хүлээп алыр деп санал киргеиин депутат Г. А. Николаев түңнелинде дыннаткан.

Эртенги хуралга илеткел талазы-биле СЭКП Москва хооркомунуң секретары депутат **Р. Ф. Дементьева**, РСФСР-ниң чырыдышкын министри депутат **А. И. Данилов**, Ленинградтың «Кызыл үш булун» бүдүрүлге каттыжышкынының резина идик заводунуң хырбалакчызы депутат **Н. Г. Гиедышева**, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы депутат **Г. Л. Камаев**, ВЦСПС-тиң секретары депутат **Л. А. Землянникова**. СЭКП Алтай крайкомунуң секретары депутат **В. В. Поляков** олар санал бергеннер.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, партияның Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан оон Политбюрозунуң бистиң улузувустуң чаагай чоруун бедидериниче угланган үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын совет кижилериниң изин-биле чүүлдүгүүн, бүрүн деткип турарын депутаттар боттарының санаалдарынга демдеглээннер.

РСФСР-ге бүгү-пиити ортумак өөредилгеже шилчиирин доозар талазы-биле хемчеглер алыры Россия Федерациязының бүгү өөредилге черлериниң ажылынга чаагай салдарлыг болур. Бодунуң социалистиг Ада-чуртунга өзүп олурар салгал кезээде болгаш бүгү тала-биле төлептиг, оон материалдыг, угаан-бодал байлактарын арбыладыр аргалыг, аңаа белен турзун дээрзинге боттарының харысалгалын республиканың улус өөредилгезиниң ажылдакчылары, бүгү ажылчы чоннары ханы медереллиг билип турар деп, санал бергеннер демдеглээн.

РСФСР-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министри депутат **И. Ф. Образцов**, Краснодар крайда Нефтегорскиниң № 12 ортумак школазының директорунуң өөредилге ажылының талазы-биле оралакчызы депутат **Т. И. Белодед**, РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің секретары депутат **М. С. Каримов**, ВЛКСМ ТК-ның секретары **З. Г. Номожилова**, ажылчы чоннар депутаттарының Калинин область Советиниң күүскомунуң даргазы депутат **В. М. Бельченко**, Киров областың Опаринск ортумак школазының башкызы депутат **З. Н. Шеклейна**, СЭКП Пенза обкомунуң пиити секретары депутат **Г. В. Мясников**, Соңгу-Осетия АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы депутат **Т. С. Хетагурова**, Мордва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **А. О. Пикаев**, Москва областың СЭКП Искра хооркомунуң бирги секретары депутат **Т. С. Козлова** олар кежээки хуралга санал бергеннер.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин улус өөредилгезиниң талазы-биле күүсеттиин турар деп чүвени санал бергеннер демдеглээн. Ол дугайын бүгү-пиити ортумак өөредилгеже шилчиирин боттандырарынга чедип алдыган чедишкиннер херечилеп турар. Ораторлар пиити эртем болгаш профессионал-техниктиг школаларны улам эвилелиниңе, коммунизмниң идепкейлиг болгаш медереллиг тургузукчуларын белеткээринче угланган боттуг, ажыл-ишчи күзел-саналдарын чугаалаан. Депутаттар улус өөредилгезиниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун Россияның бүгү улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп көргеш, хүлээп алырын саналдаан.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң сессиязы августуң 2-де ажылын уламчылаан.

(СЭТА).

делегей БО ХҮННЕРДЕ

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ ДЭЭШ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының чаа делегей чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында савалды деткээн чүүлү Швециянын Коммунистиг партиязының «Норшенсфламман» солуну парлаан. 1969 чылдың Москва чөвүлел хуралының соонда эрткен беш чыл иштинде улуг ужурдуалыг болуушкуннарның демдеглеттингенин ол солун мурнуку чүүлүнде айытkан. Ол ve иштинде тайбыгның болгаш социализмнин күштери боттарының туружун улам калбартkан.

Оон-биле кады «фашизм ам-даа ужуткаттынмаан болгаш делегейнин чамдык районнарында харын-даа шаап халышкынларны кылып турар — деп, солун демдеглээн.— «Соок дайынның» таладакчылары дүшкүүрлүг чорукту чавыыдырарының болгаш тайбыгны быжыглаарының хөрөнгө мөөнүктаар дээш чугулчу оралдажыышкыннарны кылыш турар. Ядролуг дайынның үүнүп кээп болур айылы ышкаан. Монополиелер болгаш неоколониализм бүдүн-бүдүн чуртларга болгаш улустарга боттарының салдарын улам күштелдирер дээш бүгүле чүүлдерни кылып турар».

Мындыг байдал үезинде Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының чаа делегей хуралын чыылдырары дыка улуг ужур-дуалыг болур ийик деп, «Норшенсфламман» солун бижээн.

«Кол-кол революстуг күштерни мөөнүзүн империализмнин болгаш дайынның күштерининге удур демиселге чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырынга үндезин болур. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының чаа делегей чөвүлел хуралын чыылдырары ужур-дуалын болгаш эргежок чугулазын чогум-на ындыг бодал-биле көөр ужуруг»—деп, солун түңнелинде бижээн.

Италияже газ дамчыдар хоолайлар дургаар совет бойдус газын шуудуп берип турар. Ол чуртка энергетиканың үнелиг чүс-чүс миллион кубометр газты берген, 1977 чылдан ынай аңаа чылда 6 миллиард кубометр газты берип турар апаар.

Италияда ол дамчыдылга шугумун тудар ажылдар ам-даа чоруп турар. Газ дамчыдылгазының Ломбардияда план өзугаар сөөлгү станциязы Серньяногa чедир 170 километр хире дамчыдылга шугумун шеер.

ЧУРУКТА: газ дамчыдылгазының шугумунда.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПОРТУГАЛИЯНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ЛИССАБОН. (СЭТА). «Португалияның түр чазаа хөй-хөй хемчеглер алырын төлевилеп турар. Ук хемчеглерни боттандырары колонизацияны дүжүрерин херек кылынга эш шалыпкын боттандырарынга чедирер ужуруг»—деп. Португалияның премьер-министри полковник Васку Гонсалвиш Лиссабонга болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Далай ыңды девискээрлерниң айтырыын ыяк анализтеп турар болгаш олайның девискээр бүрүзүнге — Анголага, Гвинея-Бислау биле Мозамбикке хамаарыштыр боттуг базымнар кылырын сонуургалдыг бүгү талалар-биле эрттирер чугаалажышкынларга тодаргайлап айыткан турар деп, ол демдеглээн. Ол чугаалажышкыннарга төлевилеп айыткан турар принциптерге дүүштүр ук девискээрлериниң африкан чоннуң хөй нурузунуң төлөлекчилериниге эрге-чагырганы хүлээдип өөр деп, премьер-министр демдеглээн.

Португалия экономиканың бергеелериниге таварышкылап турар-даа бол, оон-байдалын чазак ниитизи-биле контрольдап турар деп, португал экономиканың байдалынга хамаарыштыр чугаалаш, В. Гонсалвиш дыннаткан.

Экономиканы шалыпкын хогжүдериниге күрүненин, бүдүрүлге эзелериниң болгаш ажыл-ишчилериниң дем каттыштырып ажылдаарын хандырары эргежок чугула кылдыр санап турар мен деп, ол медеглээн. Ол талазы-биле баштайгы базымнарның бирээзи күш-ажыл хоойлужудулгазын төлевилээни оон турар. Ол төлевилелди чугаалажып көрүп турар. Ук хоойлужудулгада айтып турарын ёзугаар алырга, организастаттынган ажыл-ишчилер-биле бүдүрүлге эзелериниң аразында чугаалажышкыннар чорудуп турган, бүгү ажыл-иш маргылдааларын шиитпирлээр. Чаа күш-ажыл хоойлужудулгазы фашизмге удур апрель 25-те түра халышкынның түңнелинде чаалап чалыган күш-ажыл-биле капиталдың аразында харылзаалар талазы-биле демократтыг эрге-шилээни бижыглаарына дуза чедирер деп, премьер-министр чугаалаан.

ЭФИОПИЯДА БАЙДАЛ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопия радиозуңуң дыннадып турарын ёзугаар алырга, Эфиопияның премьер-министри Энделкачеу Маконнени чепсектиг күштер тудуп хоругдаан.

Эрткен неделяда чепсектиг күштериниң негелдезин ёзугаар ону чазак баштынындан дүжүрери болгаш оон өрнунга премьер-министр кылдыр Микаэль Имруну хаан томуйлаан. Чонга аазаан чаартылгалар кылырын боттандырарынга шаптыктап, чурттун чепсектиг күштериниң эвин үрээрин оралдажып турган деп, шериг кижилер ону алдаан.

Энделкачеу Маконнен-биле катай база чос ажылдакчыны тудуп хоругдаан. Олардың аразында дүжүлгениң хаан чөвүлелиниң кежигүнү Абеба Ретта бар деп, радио дыннаткан.

Эфиопияның чепсектиг күштериниң таарыштырылга комитеди улуска аазаан чаартылгаларны амыдыралга чайгылыш чок боттандырарын чедип алырынга шиитпирлиин моон мурунда радиога дамчыткан медеглелинге катап бадыткаан. Чаартылгалар кылырының төлевилеттинген программазын боттандырарынга шаптыктарын оралдажырларга удур эң шиитпирлиг хемчеглер алыр бис деп, комитет сагындырган. Медегледе айтып турарын ёзугаар алырга, комитетке хөй саныг телеграммалар, чагаалар чондан кээп, оон ап турар хемчеглерин деткип турарын чон оларда илергейлеп, боттарының эгелээн хөрээн чепсектиг күштер улус мөсөлдары-биле сыгый харылзаа тудуп турган, тиилелгелиг туюлунга чедирзин дээш, чаартылгалар программазын күүседирин дүргедедиринче ыйгырын турар.

ГКП ТК-НЫҢ РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Шыныың үнү» радиостанция чуртта политиктиг өскерилелерге хөй-баштыр Грециянын Компартиязының Төп Комитединиң резолюциязын дамчыткан.

Шериг эрге-чагырганга удур грек улустуң соксаал чок дейисели, ол эрге-чагырганың Кипрге авантюразын улустуң буруу шавышкыны, даштыкылан холгаарлаашкынга кипр улустуң удурланыышкыны, Грецияны өске чуурттарны чаасказызырадып турары — бо бүгү чүүлдер кризисти бодурган. Оон уламындан шериг корум-чурумунга деткиткен А. Андруцопулостуң чазаа дүшкеи болгаш эрге-чагырганы К. Караманлиске баштаткан хамаатты чазак холга алган деп, ол документиде онзалап айтып турар.

Политиктиг үзел-бодалдары дээш хоругдаттырганнарны хостаан, Юра ортулукта албадалдыг ажыл кылдыртыр, өлүм лагерин хаттан, хунтаның эрге-чагырганың чылдарында Төрээн чуртундан үнүп, чаштынар үжүрга таварышкан кижилер дедир чанын кээп турар болгаш диктатура чылдарында хаап каан чамдык солуннар катап парлаттынып үнүп турар.

Ынчалза-даа кара-бажыннарда патриоттар, чөн үзелдиг күштерниң төлөлекчилери ам-даа хоругдалда чытпышаан, мун-мун гректерниң хамаатты эргелерин катап тывыспаан, Грециянын Компартиязының болгаш өске-даа демократтыг организацияларның ажылдаарын хоругдавышаан, антидемократтыг бүгү хоойлудүрүмнер ам-даа күштүг боор артпышаан деп резолюцияда демеглеп турар. Антидемократтыг үзел-бодалдарның хөөрөр артканы, демократтыг күштерни кыламдар чоруу үүгле демократияны тургузарына шаптыктаар эвес, харын-даа фашизмнин катап тургустунарының айылын болдуруп турар.

Чангыс аай кипр күрүнеин хамаарышпас болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун мүндүлеп, камгалаары дээш, президент Макариостуң дүрүм ёзугаар чазаан катап тургузары, даштыны шериглерни оон үндүрери дээш, КНО-нуң Айыл чок чоруу Чөвүлелиниң резолюциязын доп-дораан күүседири дээш, демиселге боттарының бүгү күжүн патриоттуг бүгү күштерниң салыры байдал ындыг апарган үеде эргежок чугула деп резолюцияда онзалап демеглээн. Антидемократтыг бүгү хоойлуларны, оон-биле кады Грециянын Коммунистиг партиязының хостуг ажылдаарын хоругдаан хоойлуну күш чок болдурарын Грециянын Коммунистиг партиязының Төп Комитеди негеп турар.

Ден саныг төлөлекчилерге үндезилээш, тургузукчу хуралга сонгуланы белеткээш, эң кыска хуусаада эрттирери эргежок чугула деп санавышаан, Грециянын Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ол хуралга демократтыг чаа конституцияны хүлээп алыр ужуруг деп айтып турар.

ЧАА МАГАЗИН АЖЫТТЫНГАН

Ажылчы чоннуң хүн бүрүде өзүп турар хереглели үзүктел чокка хандырар, садыгның культуразын бедидер сорулганы Таңды районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылчылери чедишкинниг шиитпирлеп келгеннер.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының ийги кварталында райпо үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 102,4 хуу күүседип, бараан саарылгазының чарыгдалдарын 0,01 хуу чиигеткен болгаш эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге бараан саарылгазының хемчээлин 6,8 хуу өстүрген. Ынчайгаш республиканың социалистиг чарыжынга ийги черни эзлээн. Коллективке СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, өблпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ өбкомунуң II чергениң дипломун тывыскан.

Райпо баштаар черя (даргазы эш Коломысова) садыг черлериниң материалдыг баазазын экижидериниче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Бай-Хаак суурнуң төвүнде белен хептер садар «Одежда» деп магазин чоокта чаа ажыглалда кирген. Оон даштыкы хевири чараш, иштя салып алыкчыдарга болгаш садыгжыдарга таарымчалыг кылдынган. Белен хептерни хереглекчилер боттары шилип алыр — чаа дөшилгелиг арга-биле магазин ажылдап эгелээн.

Алексей Баллаяның удуртканы райпонуң чазаныкчылар болгаш бызаңчылар бригадазы магазинни эки шынарлыг тутkан. Оон даштың тыва угулаалар, чуруктар-биле чараш кылдыр хаастап кылган.

Магазинде үш садыгжы ажылдап турар.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТА: магазиннің даштыкы хевири. Оң талазында—магазин эргелекчизи В. Подольская, садыгжы Г. Строительева.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

ШИИТПИРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак күш-культураны база спортту сайзырадырынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге ажылчы чонуң дыштанылгазын ажыктыг организастарынга база оларның кадык-быжыглаарынга чүгүлү хемчеглериниң бирээзи спорт болур.

1972 чылдың июльда Тыва АССР-ниң Дээдү Совединиң IV сессиязының республикада күш-культура болгаш спорттуң бүйдалы база ону улам чидиг сайзырадыр хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкаш, бо талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Партия органнарының удуртулгазы-биле совет, ажылчагый, хой-ниити организацияларының дузаламчыларының ачызында республиканың спорт организациялары Тыва АССР-ниң Дээдү Совединиң IV сессиязының докталын күүседир талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткан.

Сессияга депутаттарның шүүмүүлелдиг саналдарынга база сүмелерге үндезилээн хемчеглерни республиканың спорт комитеди ажылдап кылгаш, коллегиязынга бадылаан. Ону күүседир дээш элээн ажылдарны кылган түүнелинде республикада күш-культура шимчээшкини чамдык бүрүүгаар базымнарны кылган.

Соолгу ийи чылда күш-культура коллективтериниң саны 32-ге, спортчулар — 8173 кижиге өскен. Күш-культуржуларның мергежили бедиг орар. СССРЭ-ниң спорт мастериниң, спорттуң национал хевирлериниг РСФСР-ниң спорт мастериниң нормазын 15 кижи, спорт мастериге кандидаттыын—6 кижи күүсеткен. Маргылдаалар үезинде республиканың ол чаа рекордун (чиик атлетикага, чаа адарыга, штанга көдүрериге) тургускан.

Бисте спорттуң чамдык хевирлериге мергежилдиг спортчулар бар. Республиканың спорт комитединиң, аныяктарның спорт школазының тренери, СССРЭ-ниң спорт мастери Ооржак Чадамба бо чылын хостуг хүрешке улустар аразының маргылдаазыга киришкеш, дөртку черге эллээн. Тожу районда Евгений биле Раиса Тугатчиковтар бистиң республиканың төөгүзүнде бир дугаарда чаа адарыга РСФСР-ниң спорт мастери атты чедип алган. Чоокта чаа эрткен национал спорт талазы-биле Сибирь болгаш Ыракы Чөөн чүк улустарының спартакиадазынга Ооржак Чадамба (бурят хүрешке), Раиса Тугатчикова (чаа адарыга) чемпион болганнар.

Республиканың спорт организациялары маргылдааларының янзы-бүрү чаа хевирлерин тывар хемчеглерни ап келген. Көдээ аныяктарның спортчу оюнары, национал спорт талазы-биле спартакиадалар, чиик атлетикавыл, хаакка маниаларының кроссталры ышкаш масселыг маргылдаалар эртип турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап аттыг кубок дээш көдээ аныяктарның чайгы спортчу оюнары, Алдан-Маадыр аттыг шаңнал дээш хостуг хүрешке маргылдаа (Чөөн-Хемчик районунуң) эң-не массалыг болуп бар чыдар.

Республикага спорттуң массалыг болдуларында күш-культураның чаа комплекизи — ГТО салдарны чедирип турар. Бо хүнге чедир янзы-бүрү янзы-харлыг, мергежилдиг 50 мың ажыг кижи ГТО-ның нормаларын дужаарынче киргеп, оон иштинден 23.300 ажыг кижи бүгү нормаларны күүсеткеш, ГТО-ның демдээнин эдилекчилери болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, чонуң дыштанылгазын чоптуг организаттаарынга база оларның кадыын быжыглаарынга күш-культура болгаш спортту долузу-биле ажытлап шыдаваан турар бис. Ол ышкаш спорттуң массалыг болур чоруун ам-даа чедип albaan.

Республикада ажылчы чонуң үүгле 17,7 хуузу, комсомолчуларның 39,2 хуузу спортта даара туттунган.

ГТО-ның нормаларын дужаары ам-даа массалыг эвес. 35 мың ажыг оолдар, кыстар чаа комплекстиг нормаларын дужаарынче кирбээн болгаш белеткел ажылдарын чоруткан турар. Бо талазы-биле хөргүзүг Кызылдаончуг куду. 8.718 оолдар, кыстар ГТО-ның нормаларын дужаап эгелээн. Улут-Хем районда байдал моон дээредевес.

Студентилерни болгаш сургуулдарны массалыы-биле спортче хаара тудар чемчеглери дээди база ортумак өөредилге черлериниң күш-культура коллективтера багай ап турар. Оларның үүгле 8,7 хуузу ГТО-ның нормаларын дужааган. Кызылдың башкы институдунуң 820 студентизиниң 382-зи чаа комплекстиг нормазын ам-даа дужаап кирбээн. Уран чүүл, № 35 профессионал-техниктиг училищеде бо чүгүлү ажыл чогуур деңнелиге чедир тургустунмаан.

Нинти билигниг ортумак школаларында күш-дамыр хижизидилгезиниң ажылы амгы үениң негелдезинге четпес. ГТО-ның нормаларын дужаарын кошкак боттандырып турарындан республикада пинтизи-биле 9817 өөренген чаа комплекстиг нормаларын дужаарынче кирбээн. Өвүр, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районларының школаларда ГТО-ның нормаларын дужаарын багай организастап турар.

Совет күш-дамыр хижизидилгезиниң программалыг үндезини — ГТО-ның нормаларын дужаарынче школачылардан эгелээш улуг назылыгларга чедир бүгү улусту калбаа-биле хаара тудар боттуг хемчеглерни ап чорудары профзвилел, комсомол болгаш спорт организацияларының мурнунда салдынган. Ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Республикага "күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдерилиг үш чыл планын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаан. Ону амыдыралга чедишкинниг боттандырганывдан спорт ажылының деңнели бедиг. Амгы үеде чер болганда үш чыл планын күүседир дээш ажылды чорудун турар.

Үш чыл планында айтылган ёзугаар 1973—1974 чылдарда 16 комплекстиг спорт шөлдерин, 6 спорт залын, 18 хоккей коробказын туткан. Чадаанада шыдыраан стол теннизи, бильярд ойнаар болгаш хостуг хүрештиг секциязын эрттирер өрөөлдерин тускайлан тургускан. Самагалдай суурда эрги Культура бажыңын спорт залы кылдыр өде дерээн. Бай-Тайганың райкүүскому (даргазы Р. С. Хунай-оол, күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы К. Х. Хомушку) спорттуң көгжүдериниң үш чыл планының дугайында республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын багай эвес күүседип турар. Ийи комплекстиг спорт шөлүн туткан болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Бөөн-Хем, Танды районнары үш чыл планын күүседир хемчеглерни кошкак боттандырып турар. Оон түүнелинде 1973 чылда Барыын-Хемчикке үш, Тандыга дөрт комплекстиг спорт шөлдерин тудар план күүсеттинмээн.

Республиканың школаларының спорт шөлдерин кылганы, оон дерилгези амгы үениң негелделеринге дүүшпес. Ону өскүдер хемчеглерни Тыва АССР-ниң Чырыдышкын министерствозу албайн турар.

Кызылдың № 4, 5, 6, 7 школаларында спорт шөлдери чок. Кызыл хооркүүскомнуң улус өөредилге киллизи (эргелекчизи З. Ф. Борисова) школаларның спорт шөлдерин тутпаан ажылды чорутпайн турар. Найысылалдың хооперация, башкы училищелеринде, № 3 көдээ профтехучилищеде, № 35 хоорайның профтехучилищезинде спорт шөлдери кылдынмаан. Башкы институдунуң чанында спорт шөлү турган, ону ам эде кылгаш, гараж тудуп алганы четпес.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң IV сессиязының докталын ам-даа чедир күүсеткен турар бис. Ында айтыкан хемчеглерни амыдыралга боттандырар дээш республиканың спорт комитеди, оон черге-черге организациялары партия, совет органнарының удуртулгазы-биле бүгү-ле ажылын олче углаар.

А. НУРЗЕТ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы.

ЧЫЛЫДЫКЧЫ-СУУРГА

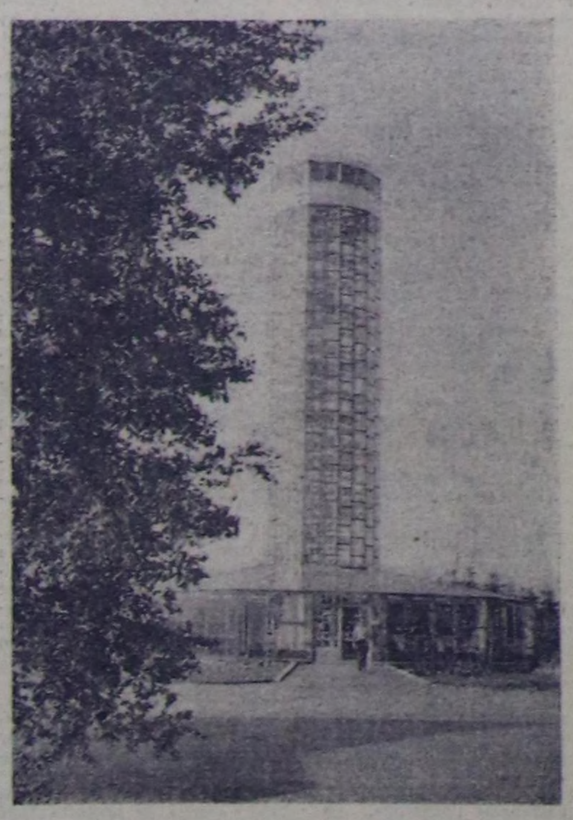

ЛАТВИ ССР. Мадцилстиң совхоз-техникумунуң чылыдыга өргазы-биле ногаа өстүрер ажыл-агыйының он каыт бедик шил суургазы кайы оранчоктан-на илдец. Ногаа бүдүрер болган болбаазырадып ажылдаар участоктуң садоводу, участок начальниги Юрис Гролистиң төлевилеп тургусканы тарыыр ногаа болган савалыг турар чечектер белеткеп өстүрер шинчилел ажылы кылыр чылыктырылга чери ол. Ындыг чылыктырылга чериниң турар шөлү шоолуг эвес, оон үнүштериниң турар чериниң чыры аажок. Ында тургускан автоматика аппаратының шыгыы, температураның таарыштырып турар.

Чылыктырылга черинге үүгле добра дургаар турар шууштурулга шугумунга үнүш сачаларын сайгара тургузарда холбиле ажылдаар. Суургының алдыы кезээнде ходелип турар шууштуруг шугумунда оңгачаларлыг чемиш-суггат хандыын хөрзүнге автоматтар сиципип бөөр. Бодунуң тудуунга үндүртеп чарыгдалдарын ол чаа чылыктырылга чери бүдүн чартык ай дургузунда-ла эгидин берипкен.

ЧУРУКТА: чылыдыкчы-суургының даштыкы дүн-шинчизи.

Ю. ЖИТЛУХИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СПОРТ

КАНАДТАР-БИЛЕ ОЙНААР

СССРЭ-ниң шилиндек командазының тренери Б. Кулагин болгаш оон дузалакчылары К. Локтев, В. Юрзинов болук хоккеистерни алаан. Оларның аралыында «Канаданың командазы-биле» сентябрь-октябрь айларда ойнаар спорчуларны шилип алыр.

— Кандидатураларның дугайында чугаалажып турз, хоккеистер делегей чемпионадынга, чуртүү бирги черге дээш база өске-даа чугула маргылдааларга кайы хире ойнааның барымдаалап көрген бис —деп, Б. Кулагин СЭТА-ның корреспондентизи В. Дворцовка чугаалаан.—Канада-биле ойнаар 27 хоккеист шилип үе келирге, кандидаттарның спорчу белеткелин база көөр. Сентябрның ортанга чедир бистиң кол клубтарывыстың аразынга чаа сезонның маргылдаалары болур «Известия» солунунуң шаңналы дээш СССРЭ-ниң шилиндек командазы Финляндияның национал командазы-биле ужуражыр.

Моон адаанда хоккеистерни данзыда киргген: вратарьлар —Третьяк (ЦСКА), Сидельников («Крылья Советов»), Афонин (Рижтин «Динамо»), Коршакевич («Трактор»), камгалакчылар—Кузнецов, Шаталов, Сапелкин, Глухов («Крылья Советов»), Гусев, Лутченко, Ыганков, Волченков (ЦСКА), Васильев, Филиппов (Москванын «Динамо»), Лапкин, Коротков (Спартак»), Куликов, Федоров («Торпедо»); халдакчылар—Лисин, Лебедев, Бодунов, Репнев, Капустин, Котов, Климов («Крылья Советов»), Мальцев, Титов (Москванын «Динамо»), Якушев, Шадрин, Шалимов («Спартак»), А. Голиков («Химик»), Михайлов, Петров, Харламов, Волчков, Попов, Викулов (ЦСКА).

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Делегейнин бирги черге дээш маргылдаага эн эки чедишкиннерни чедип алган совет баскетболистер 1974 чылын июль 31-де ВЛКСМ ТК-га чораннар. ВЛКСМ Төп Комитединиң бирги секретары Е. М. Тяжельников делегей чемпиону атты чаалап алганы дээш спорчуларга байыр чедирип, моон сонгаар-даа улуг чедишкиннерни оларга күзээн.

Баскетболистерниң командазы «Комсомолчу алдарын төөгүзүнче» кирип бижиттингеп болгаш шупту ойнакчылар ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлүг бижиктери-биле шаңнатканнар. Ол алдарлыг болуктуң капитаны Мотестас Пауласкастың фамилиязын ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлүг дептеринде киир бижээн.

— Тиилелгевисти комсомолга В. И. Ленинниң адын тывыскандан бээр 50 чыл болган төөгүлүг хүнге турасказаттывыс — деп. команданың комсоргу Александр Болошев чугаалаан.— Югославияның командазы-биле чедимче чок ойназа-да, оон ыңайны чедишкиннерге бүзүреп турган бис, үүгле дээргө бистиң коллектививис күштүг болгаш найыралдыг.

Шилиндек команданың комсоргу баскетболистерниң чаалап алганы «Делегей кубогун» ВЛКСМ ТК-ның музейинге дамчыдып берген.

(СЭТА).

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы

АМЫДЫРАЛЧЕ ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

Чадаанның № 1 школазының бүдүрүлге бригадазы тургустунганындан бээр беш чыл ажып турар. Бригаданың ажыл-иже чылдан чылче сайзыраан, быжыглаан шөлүүн девискээрин улгадып, оон бедик дүжүттү ап келген. Өөреникчилер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезиннериниң бичиглерин оон өөренип, күш-ажылга дадыгып, чаңчыгын турар.

Школаның бүдүрүлге бригадазы — ССРЭ-ниң улус ажылагый чедишкиннериниң делегелгезиниң киржиктчизи. Соолгу ийи чылда школаның бо бригадазы РСФСР-ниң школаларының бүдүрүлге бригадаларының көрүлдезинге киришкеш, тиилекчи боон, шилчинер Кызыл тук-биле шаңнаткан. Ол чорук бүдүрүлге бригадазының эки ажылын хереченлеп турар.

Эрткен чайын бригада 36 га тарызга шөлдүг турган. Оон 20 газынга кызыл-тас тараан, бир гектардан 12,6 центнер, 10 га черге өстүрген картофельден 1100 центнер дүжүттү алган. 1 гага олурткан капуста, помидор, огурец, морковь, согунадан 176 центнер ногаанны алган. 5 га черден кукурузаның 1005 центнер ногаан массазын алган. 37 тонна сигенни кезин белеткээш, совхозтуң мал ажылынга улуг дузаны көргүскен. Бригада шинтизи-биле совхозка 10 мың хире рубль орулганы киргген.

Бүдүрүлге бригадазының ажылынга чедишкиннин үндезини — бригаданың организастаттынганында болган шефтен турары СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажыл-агыйы-биле, тускай эртемниг кадрлар-биле быжыг харылзаалыында. Бүдүрүлге өөредилгезиниң кичээлдеринге чер ажылының үндезиннерин, трактор, машина тургузуун өөренирнче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Тос класстың өөреникчилериниң Чечек Хертек, Алеша Ондар, Май-оол Монгуш трактор башкарарының эргезин бо чылын алган. Теория биле практиканы ханы холбап билир чоруктуң түүнелинде Чадаанның № 1 школазы республика школаларының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының аразынга болган чер чарарының маргылдаазынга кириштеш, бирги черге алган.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында школаның бүдүрүлге бригадазы, районнуң чер ажылдакчылары-биле бир дөмей, боттарының өөредилгедүржүлге участогунда шудургу ажылдан ушар. Бо чылын эрткен чылдаазындан 31 гектар хой черге хүлээнин, оон 30 гектарында кызыл-тасты, ол хире хемчээлдиг черде картофельди, 5 гектарга кукурузаны тараан болгаш 2 гектарга ногаа культураларын олурткан.

Бригаданың кызыл-булуунда социалистиг чарыштың хүлээлгезин аскан. Ында бир гадан 18 центнер кызыл-тас, 120 центнер картофель дүжүдүн болгаш кукурузаның 200 центнер ногаан массазын алырын база агротехниктиг ажылдарны бедик негелделерге дүүштүр чорударын көргеп. Ажаалданы агротехниктиг чурум ёзугаар эки чоруткайнадан бүгү тарылга шөлүнден бедик дүжүттү ап болуруун амгы өзүлде көргүзүп турар.

Бүдүрүлге бригадазы ногаа шөлүнден редисканың 150 кг, кулчаның 130 кг баштайны, дүжүдүн ажаап ап, совхозка дужааган. Ол-ла шөлүнде ам редиска, кулчаның ийги дүжүдүн өстүрүп турар. Оторозка чаа сорттарны шилип олурткан. Оон өзүлдези эки.

Бүдүрүлге бригадазын звеноларга үскүлээн. Бүгү ажыл план, график ёзугаар чорун турар. Ында өөреникчилер школа программазында көрүнгенин ёзугаар бригадага 26—28 хонук ажылаар.

Бригадада бир кол чүве— ажылдан турар өөреникчилерниң культурлуг дыштанылгазынче улут кичээнгейни салганы болур. Бригаданың турлаан ёзулуг-да күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагери кылдыр дерээн. Ында янзы-бүрү номнарлыг библиотека бар., Волейбол, футбол, баскетбол, шөлдерин тургускан. Чоокта чаа звеноларга аразынга волейболдуң, баскетболдуң болгаш теннистиң маргылдаалары эрттиргеп. Түүнелинде команда аайы-биле бирги черге ийги звено, ийги черге бирги звено алган. Ол ышкаш хостуг шактарда тодыдырда, шаңнап, домино оонун организастап турар.

Школачыларны күш-ажылга кижизидериниң бо базазында школаның бүдүрүлге бригадазының улуртукчузу, биология башкызы Бопуужап Борбак-ооловна Ооржак улуг ажылдарны кылып, көдээ ажылагый культураларын өстүрериниң, оларны олуртурунуң, ажаарының, хөрзүнүң болбазырадырының, чемишчиларниң, камгалап хайгаараарының талазы-биле билигни өөреникчилерге берип, ажылхерекке кызымаан көргүзүп турар.

Школаның ада-не комитеди өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы-биле быжыг харылзаалыг. Чоокта чаа бүдүрүлге бригадазынга ада-не биле өөреникчилериниң ужуражылгазын организастаан. Аңаа районнуң сураглыг малчыннары, механизатор ада-не боттарының арга-дужулгалыы чугаалаан болгаш урулларының өстүрүп турары үнүштерни сонуургап көргеп.

Музыка башкызы Борбаанды Кечил-оолович Маадыр-оолга удурткан бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмү доктаамал ажылдан турар. Совхозта тудут кылып келген Куйбышев области Сызраньның машина тудуушкун техникумунуң тулугу бригадазының сургуулдары-биле ужуражышкын эрттиргеш, бларга солун концертин бараалгаткан. Бо ийи ажыл-шинчи бригада бот-боттарының дужулгазын солчун, удур-дедир аалдажып, ёзулуг өөнүктер болу берген.

Школаларның бүдүрүлге бригадазы өөреникчилерни күш-ажылга кижизидериниң ёзулуг дужулга чери болганына кижи чоргаарлапмас арга чок. Чүгле районнуң партия, совет органнарының болгаш шефке алганы совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери, хой-ниити организациялары бүдүрүлге бригадазын чепсек-херексел, техника-биле доктаамал хаалырары, суггарылга системазын механизастаары күзенчиг.

А. СОДУНАМ.

ЧУРУКТА: өөреникчилериниң ногааларны ажайп турары.

АВТОРНУҢ ФОТОЗУ.

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Даарта Кызылдың Культура царытының Ногаан театрынга «Тыва АССР-ниң хөгжүдүлгениң перспективалары» деп темага лекция болур. Лекцияны Тываның артем-шинчилел институдунуң экономика секторунуң эргелекчизи, эртемнер кандидады К. О. Шактаржык номчуур. Эгелээри 18 шакта.

Лекция соонда Куйбышев хоорайдан келген студентилерниң тудуг отрядтары концерт көргүзер.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

Телевидение

АВГУСТ 3-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10—Өөнүг телекоргүзүг. **«Аныяктарның чогаадылгазы».** 12.40—**«Кадыкшыл»**, программаның почтазындан. 13.10—**«Москваның концерт залдарында».** Нинти тайылбыр. 13.55—**«Дагжаар шактарга аллга».** деп МХАТ-ның фильм-шинзиниң баштайгы коргүзүү. 1-ги серизи. 15.20—15.30—Чапсар. 15.30—**«Дагжаар шактарга аллга».** 2-ги серизи. 16.30—**«Болур-даа, болбас-даа ышкаш».** 17.30—Өөнүг телекоргүзүг. Аът спортунга ССРЭ-ниң чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Делегей байдалының дугайында доңчу тайылбыр».** 18.15—**«Тываның неделязы».** Информастыг программа.

МОСКВАДАН

18.30—Өөнүг телекоргүзүг. **«А+Б».** Аныяктарга программа. 19.15—**«Чесен чогаадларның экранчыдылгазы». «Алдын».** Уран-чечен. телефильм. 21.20—21.30—Чапсар. 21.30—ССРЭ—Сомали: ийнрал быжыгып турар. 21.55—Өөнүг телекоргүзүг. Колобжеге хоорайда совет ырларының сески фестивалы. Аныдышкыны Польшадан дамчыдылга. 23.00—**«Ye».** Информастыг программа. 23.30—00.15—Өөнүг телекоргүзүг. **«Оюн баштак-биле»** деп хензилериниң телетеатры.

Редактор **В. С. ШАРАВИИ.**

КИНО

АВГУСТ 3-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: **«Күткүлге»** 9.30, 11.25, 13.30, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чер кырынга чурттаалга дээш»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Адыр, мана»** 1-ги, 2-ги, 3-кү үелүргүлелер. 9.30, 15.40, **«Капитан Джек»** 11.00, 12.40, 14.00, **«Демир-орук чанында бажык»** 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК» **«Панз-Таунуң элдептиг чүүлдери»** 12.00, **«Сибирьжи ирей»** 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

ЧАПГЫ КИНОТЕАТР. **«Снегурочка»** 15.00, **«Итали кижи Америкада»** 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

Кызылдың профессионал-техниктиг кооператив училищезиниң Екатерина Чамыяновна Кууларгэ 1972 чылда тывыскан 801 дугаарлыг хереченаали читкен, ону күш чеи деп саналар.

СУГГА БАРДАМНАП БОЛБАС

Эштиң билбес кижи терец сугге кирген хөрээ бар бе? Аңаа кижи бүрүзү бо айтырыгга «чок» деп харылаар. Хемге аарык эжиптен дүжүү бар бе? Аңаа кижи бүрүзү бо айтырыгга «чок» деп харылаар. А эзирий берген кижи далайындаа дискек карза хире терец кылдыр коор.

Менээ Кызылдың сугга дүшкен улустарга дуза кадар станциязының ажылдакчылары коргунчуг таварылга дугайын чугаалап берди. Хоорайның бир чуттакчыны чоторлуг хеме салып алган. Оозун «чуур» дээш ийи эжин чаа хемезинге олурткан. Кара-Хаактың малчыннарындан хой салып чорупкан. Чаа хемеге олурып алгаш, Бин-Хемнин чалгыгларынга өпейлеп, салгын-сырын мага-ботту сергедир сүйбан турар кылдыр эстедип орда, эжизин чүү дээр! Ынчалза-даа оларның амы-тыны бүгү хемеде салган сумка иштинде шиидерде чораан. Олар оон арагаларны уштун ижип, малчынның залынга баргаш база сөөкеп, хөөн садын алгаш, кылын-халан ацаргылаан. Кызыл уунче суг кырыбиле кылыйытпкан. ...Эзирактың халыынында халап болуп, өг-бүлези ажы-төлү оларны мөнөп чаан каан.

— Эзирак кижилерни хемден чеже катап үндүрер ужурга таварышпаан дээр—деп, сугге шымнын кирер талазыбиле мергежээн Николай Бурдюгов чугаалай-дыр.—Сугге кирериниң мурнунда эзирин та канчап билинмес чүве ийик. Колдуунда арага ижипкен улус сугга дүжүп өлүр боор-дур.

Аңдарны берген хемезиниң так туттунуп алган, аксынче кирген сугга оптугун «дузаланар, дузаланар!» деп багай алгырып каан, хем ортузун куду кижи бадып чыткан. Сугга дүшкен кижилерге дузалаар станциязының ажылдакчылары А. Вайденкеллер, В. Нефедов, Н. Бурдюгов ону сугдан уштун каан. Аас-кежик боон, амытыныг арткан хамаатының адын Мельников дээр. Оон аскындан арага чыды кээп, боду тендирип турган. Ол ышкаш Н. Монгуш дээрге хемче эзирик киргеш, чүгле тын менди үнген.

Он үш харлыг Света Нефёдова тускай эштир матрас кырынга салдап турган. Кады эштип турган бир ол оон матразын хенертен ушта сөөкан. Эштин билбес Света холдарыбиле уш-баш чок карбанып, сугга дүжүп эгелээн. Чаныгга турган Василий Чыдым аңаа дузалажырын оралдажын, карбанын бар чыткан. Ындыг-да бол, шоолуг эштин билбес хиреликде ол боду база бергедей берген. Ол аразында матрос Виктор Нефёдов хемезиниг ортузунче кирер эжингеш, - ат бол часканнар. Геннадий Сальников биле Владимир Федоров оларга дуза каттаан болза айылга чайлаш чок таварыжыр ийик.

Кызылдың сугга дүшкен кижилерге дузалаар станциязында матростар чайгы үеде эжингеп улуг, биче кижилер озалыбиле халдып келгеш, кайызынын-да амы-тынын ап, сугдан уштун каан.

Бодунуң күжүн, хире-шаан эки барымдаалавайн, хемче дыка ханыладыр эштип, дедир үнүп шыдавайн баар таварылгалар база тургулаар. Бичии оолдар Андрей Ширыжек биле Сергей Зрюкин хем ортузунче кирер эжингеш, - ат бол часканнар. Геннадий Сальников биле Владимир Федоров оларга дуза каттаан болза айылга чайлаш чок таварыжыр ийик.

Кызылдың сугга дүшкен кижилерге дузалаар станциязында матростар чайгы үеде эжингеп улуг, биче кижилер озалдакка таварышпазын дээш ары хупну бадыр тускай хемелер-биле хемни өрү-куду халдып, боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Олар эштир сезонның эгезинден тура алды кижиниң амытынын алган. А сугга дүжүп өлгеннерниң саны оон көвей.

Хем кымны-да каргевес. Аңаа кандыг-даа айыыл боон болур. Ынчангаш сугга эжингеп кижилерни хайгаараар тускай станцияның ажылдап турар ужуру-даа ында. А ушбаш чок хемче бардамнап, ыланган «өзенги ыныгдып» алгаш эштири — бодал чок кижиниң ажылы-дыр.

Б. МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко күлумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чаза киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерианың 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАН ҮНЕР

Тираж 16056. ЧАГЫГ № 907.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелериниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко күлумчузу, бажын № 1). ТС—00940.